

АНРИ ТРОАЯ ПАСТЕРНАК

Превод от френски: Гинка Асенова, 2007

chitanka.info

I

ПОЕЗИЯТА ИЗВИРА ОТ МУЗИКА И ЖИВОПИС

Преди още да е научил азбуката, малкият Борис вече осъзнава, че баща му, Леонид Пастернак^[1], е щастлив, само когато държи в ръка молив или четка, а майка му Роза^[2] се преобразява, когато остави ефирните си пръсти да полетят по клавиатурата на пиано. Като ги гледа как живеят и единият, и другият, той е готов да приеме, че животът на големите е безкрайна игра, в която линиите, цветовете и звуците разговарят помежду си на някакъв тайнствен език, до който те допускат само на подходяща възраст. Тъй като знае, че майка му е горещо аплодирана концертираща музикантка, а ценителите на живописиста си оспорват картините на баща му, той си представя, че всички родители на света са фокусници в едно или друго изкуство, които се забавляват с това да омайват публиката. Но е особено озадачен, когато наблюдава крадешком как Леонид Пастернак нахвърля портрета на някаква важна личност, чието обществено положение дискретно му е разкрито. Мълчаливо спотаен в един ъгъл на кухнята, която играе ролята на ателие, като гледа двамата еднакво съсредоточени мъже, той се пита кой от тях е по-забележителен: този, който позира, или този, който рисува. Впрочем тази отлика бързо започва да му изглежда второстепенна. Най-важното е, според него, това неудържимо опиянение, което го обхваща винаги, щом през стените на стаята до ушите му достигат любимите мелодии на майка му или когато вижда с каква ловкост баща му смесва цветовете върху палитрата си, преди да ги нанесе върху платното.

Роден на 29 януари 1890 г., той изцяло командва брат си Александър, когото всички наричат Шура и който е с три години по-малък от него. Впрочем през 1894 г., годината след раждането на Шура, става събитие, което в очите на малкия Борис е важно от съвсем друга гледна точка. За своя талант на художник и педагог баща му е

възнаграден с официално назначение за професор по рисуване в Московското училище по живопис, скулптура и архитектура. Слава и суматоха. С радостно нетърпение цялото семейство се изнася от къщата на улица *Оръжейна*, за да се нанесе в служебен апартамент в пристройка на училището. За Борис тази промяна в обстановката се изразява в раждането през 1900 г. на сестра — врякащо и досадно бебе, което кръщават Жозефина.

Именно от балкона на къщата на улица *Оръжейна* Борис наблюдава заедно с родителите си церемонията по пренасянето на тленните останки на Александър III, а след това, две години по-късно, и празненствата по случай коронясването на Николай II. „Цяла Москва — пише той в спомените си^[3] — сваляше шапки и се кръстеше.“ Но онова, което скоро след това му прави още по-голямо впечатление, е грижовността, с която баща му подготвя върху кухненската маса илюстрациите, предназначени за романа на Толстой *Възкресение*. „Работата — разказва той — вървеше трескаво. Спомням си бързането на баща ми, тъй като броевете на *Нива*, където се печаташе романът (...) излизаха редовно, без нито едно закъснение.“^[4] Той си спомня също едно посещение на прочутия Толстой, дошъл в дома им, за да присъства на концерт, в който участва силно развълнувана „маман“. Възхищението, което ѝ засвидетелства Толстой, още повече укрепва възторга на Борис от изпълнението на майка му. Веднъж през следващата година, докато я слуша, той толкова се развълнува, че изпада в нервна криза. Разтревожена от неговите ридания, Роза полага големи усилия да го успокои. Но той не може да обясни причината за болезнената си екзалтация. „Защо плаках така и защо страданието ми се е запечатало толкова ярко в моето съзнание? У дома бях привикнал на звуците на пианото, на което майка ми изкусно свиреше. Струваше ми се, че гласът на пианото е част от самата музика.“ Опитвайки се да обясни тази изпълнена с предчувствия душевна тревога, той мимоходом отбелязва: „Струва ми се, че това беше зимата на смъртта на двама души: на Антон Рубинщайн (руски пианист, композитор, диригент — б.р.) и на Чайковски“. И добавя: „Тази нощ отделя като разделителна линия безпаметната ми най-ранна възраст от по-нататъшното ми детство“.

Всъщност скоро след тези семейни вълнения, уталожвани с музика, живопис и фантастични приказки, осъзнаващите своите

задължения родители увеличават броя на частните уроци у дома, преподавани от учители с анархични методи. След това, за да дадат на сина си друг поглед върху живота, го завеждат на развлекателно пътуване до Одеса и го карат да посети една зоологическа градина, където няколко танцьорки от Дахомей (название на държавата Бенин до 1975 г. — б.р.) се поклащат под звуците на напеви, които нямат нищо общо с музиката, която той е навикнал да слуша. В действителност, вместо да бъде поразен от натрапчивия ритъм на дайретото, той се изпълва с безкрайно съжаление към тези жени, за чието тъжно робство се досеща, и с изостреното обожание към *истинската* музика, тази, която изпълнява неговата майка, и тази на великите композитори, в първите редици на които поставя Скрябин, с когото наскоро е имал възможност да се срещне. Но въпреки че би искал завинаги да се рее в мелодичния и колоритен свят на артистичните илюзии, семейният съвет решава, че за него е крайно време да направи крачката, която води от мечтите към учението и от безпорядъка — към дисциплината.

И ето го сега единайсетгодишен, напълно зашеметен, записан във втори^[5] клас на Пета московска гимназия. Но в този нов свят, изпълнен едновременно с приятелство, съперничество и усърдна работа, вълшебният спомен за музиката не му позволява да усети горчивата красота на науката. За каквото и да става дума — за история или аритметика, за граматика или за география — всичко го отегчава и му се струва ненужно, докато акордите, които звучат в главата му, са по-важни от всички истини на училищните наръчници. Според него не съществува нито една проява на интелигентността, която музиката да не може да изрази и предаде. Наистина поезията, която го карат да заучава в клас, му харесва, но той изпитва желание да замени думите с ноти и да си тананика текста, когато го рецитира. Той се възхищава от стиховете на Пушкин и на Лермонтов. Но когато ги декламира сам в стаята си, му се струва, че звукът на гласа му премахва самия смисъл на идеите, които иска да изрази. Дълбоката любов, която изпитва към Москва, идва, разбира се, от спомените му и от семейната традиция. Но той признава, че е омагьосан преди всичко от нестихващия звън на камбаните на този „град на четирийсет пъти по четирийсет църкви“.

Като че ли тези безбройни места за молитва са създадени колкото за ушите, толкова и за очите му. Благодарение на непрестанния звън той се чувства дълбоко свързан със земята на предците си. Обаче те са от еврейски произход, така че в православната вяра го възпитава дойката му, неговата няня. Тази жена от народа има пълно с нежност и обич сърце, приказлива е и главата ѝ е натъпкана с легенди. Още от най-крехката му възраст тя повлича детето по кварталните храмове и му внушава любов към светите образи, към религиозните песни и към молитвите, които утешават и облекчават. Благодарение на нея той редовно взема участие в честването на всички християнски празници — Коледа, кръщението на Йордановден, Великден и Преображение. Без да говори за това с никого, той си изработва своя собствена религия, съставена от поезия, магия и приятен скептицизъм. Не го засяга и не изпитва недоумение от факта, че родителите му не ходят на църква и се молят другояче. Не е ли чудото на музиката точно за това — да сближава всички религии и да реши всички противоречия в един общ порив към универсална хармония? Не е ли музиката единственият човешки език, който няма нужда от никакъв превод, за да бъде разбран от всички?

През зимата на 1901 г. семейство Пастернак отново се мести и този път се нанася в главната сграда на Московското училище по живопис, скулптура и архитектура на улица *Мясницка*. На тази нова смяна на дома съответства ново раждане — в семейство Пастернак се появява втора дъщеря, Лидия. Следователно Борис вече има един брат и две сестри, на които той от висотата на своите дванайсет години гледа с нежно и снизходително любопитство. През лятната ваканция на следващата година, несъмнено в желанието си да впечатли другарите си със своите ездачиески подвизи, той пада от кон и счупва единия си крак. Това досадно обездвижване по-късно има много благоприятна компенсация. Обръщайки внимание на многократните молби на детето и на неговото възхищение от таланта на майка му, неговите родители го карат да започне сериозно изучаване на музиката под ръководството на теоретика Юрий Енгел и на композитора Рейнголд Глиер. За съжаление, въвеждането му в тайните на най-магическото изкуство през декември 1903 г. е помрачено от съобщението за предстоящото заминаване на неговия идол в момента, знаменития Александър Скрябин, за Швейцария и Италия. Този човек го очарова както със

своята изискана музика, така и с оживените спорове, които понякога води с баща му пред него. „С татко — ще пише по-късно Пастернак — той обсъждаше живота, изкуството, доброто и злото, нападаше Толстой, възхваляваше свръхчовека, безнравствеността, нищещанството. Те бяха на едно мнение само по един пункт: тяхната концепция за изкуството, неговата същност, неговата цел (...). Аз бях на дванайсет години, не разбирах половината от аргументите им, но Скрябин ме покори с ведрия си дух. Безумно го обичах.“

Докато до този момент малкият Борис се задоволява да подръква на пианото под контрола на майка си, примерът на Скрябин поражда у него желание да се опита да импровизира. Въпреки че съвестно продължава средното си образование, той решава да се посвети на композирането. Даже има дързостта един ден да отиде в дома на Скрябин и да изпълни пред него едно от своите произведения. Полуснизходителен, полутрогнат, Скрябин го изслушва, поздравява го и му предрича успешно бъдеще.

Но по някакво странно противоречие в характера му, тази похвала, може би твърде приятелска, обезсърчава Борис Пастернак да се посвети на композиторска кариера. В действителност той пада в собствения си капан. Достатъчно му е да свири пред Скрябин, за да може внезапно да осъзнае всичките си недостатъци. Той си дава сметка, че, докато мисли, че напредва в теорията на композицията, в сферата на изразителността всъщност предимно е загубил. „Едва можех да свиря на пиано — ще признае той — и даже не можех да чета нотите на прима виста. Почти сричах.“ Това разминаване между вдъхновение и изпълнение му изглежда непреодолимо. Като преценява, че няма „абсолютен слух“, той веднага решава да „скъса с музиката“. Във връзка с това обяснява, че за него „абсолютният слух е способността да се отгатне височината, на която и да е случайно подбрана отделна нота“. Въпреки това сбогуването с музикалното творчество дълго време ще предизвиква у него неудържима носталгия. Той ще оприличава това скъсване със сбогуването със скъпо същество, за което човек се надява, че ще бъде с него през целия му живот, а то заминава за Америка или Северния полюс. Признава, че със свито сърце е напуснал „този любим свят на моите пълни с надежда и безпокойства шест години, както човек се разделя с това, което му е

най-скъпо“. „След това — добавя той — престанах да се докосвам до пианото, избягвах да ходя на концерти и да срещам музиканти.“^[6]

Обаче този доброволен отказ от музиката не му пречи да търси сходни удоволствия в една друга форма на мисленето: философията, или — защо не? — в поезията. Обаче по това време поезията е силно обагрена от социални искания: всички млади умове на Русия са възпламенени от политиката и много студенти смятат, че правилното поведение изисква да се критикуват повече или по-малко открито режимът и липсата на авторитет на Николай II.

След 7 октомври 1905 г., тази прочута „кървава неделя“, когато лошо посъветваният цар отказва да приеме мирните протестанти и заповядва да се открие огън по тълпата, една студентска манифестация прераства в бунт. Московското училище по живопис, скулптура и архитектура е завзето от бунтовници и служи за убежище на революционни митинги. Разправата е незабавна. По време на последвалите схватки, в които Борис Пастернак участва, за да „прави като другите“, той получава от един казак удар с нагайка. Когато се завръща вкъщи, разказва с гордост за този сблъсък с представител на сляпата сила.

Той с удоволствие би останал на мястото на схватката, за да продължи да участва в борбата, но по-благоразумният му баща решава да замине с цялото семейство за Берлин, където да изчака Русия да оздравее от тази криза на растежа. По този начин семейство Пастернак отива за няколко месеца в много приятно изгнание в страна, където Борис веднага се чувства толкова свободен и без задължения, колкото може да бъде чужденец в гостоприемна къща, от която не са му дали ключове. Той говори малко езика, харесва няколко германски писатели и винаги се е възхищавал горещо от Вагнер. Но най-важното е, че тук му се отдава случай да чете стиховете на своя сънародник Александър Блок. Той е дълбоко поразен. Този млад руски автор, още слабо познат на публиката, притежава всички необходими качества, за да разпали въображението на Пастернак. Внезапно Блок му разкрива фундаменталната грешка на хармоничния и изкуствен стил на някои от

своите събрата и се осмелява да изказва мисълта си с грубостта на абсолютната откровеност. „Това създава ефекта на революция — пише Пастернак — като че ли вратите се отварят широко и през тях нахлува шумът на живота отвън, като че ли това не е човек, който разказва какво става в града, а самият град изразява присъствието си чрез устата на един човек.“ Така след Скрябин, който му разкрива истинската музика, Александър Блок му разкрива истинската поезия.

Обаче той все още не е сигурен в себе си. Не е ли по-годен да разисква философски теми, отколкото да реди стихове? Четенето на стиховете на Райнер Мария Рилке (автор, поет и белетрист — б.р.) го прави склонен към лиризмъ. Във всеки случай то подсилва у него чара на частните уроци, които преподава на младата Ида Висоцкая, в която смята, че е влюбен. Но това е само временно увлечение. Първото си истинско вълнение ще преживее на следващата година.

След като завършва училище „със златен медал“, той прекарва лятната си ваканция на 1908 г. в Спаское, близо до Москва, на дачата на един приятел от училище — Александър Ших. Сред тази гостоприемна компания се запознава с братовчедката на някогашен съученик — Елена Виноград, която е все още ученичка. Тя го пленява както с прелестното си лице, така и с много рядко срещаната у младо момиче безразсъдна смелост. През този месец тя току-що е участвала с брат си в местна политическа акция срещу режима в района на Саратов. Въпреки привлекателността на авантюрата и чара на амазонката, Борис отстъпва пред мъдростта и решава да продължи образованието си.

Привидно смирен, той намята университетската мантия и влиза в Московския факултет по право. Фатално объркване на направлението! Прекалено импулсивен, за да се задоволи само да анализира твърдостта на закона и гъвкавостта на юриспруденцията, след няколко месеца тъпчене на място напуска това поприще заради факултета по история и филология, където преценява, че ще бъде повече на мястото си. Всъщност той скоро констатира, че навсякъде се чувства несигурен. Обожава музиката, но си дава сметка, че не може да я композира; възхищава се от повечето философии, но не може да приеме нито една от тях за своя; страстен любител на мерената реч и словото, но неспособен да работи със седмици, да не кажем месеци, за да изписва страница след страница — той се вижда като вечен аматьор

и човек, който за нищо не го бива. Убеден, че разполага с всички шансове, няма никакво желание да рискува, като използва само един от тях. В това тотално объркване редовно стига до едно убеждение. Докато произведението в проза изисква залягане и постоянство, произведението в стихове може под шпорите на вдъхновението да бъде замислено и завършено за няколко часа. От една страна, е принудителна, продължителна работа, а от друга, почти мигновено зашеметяване. Разликата между поемата и романа не е ли същата, както между въздишка на екстаз и подробното обяснение на феномена, който я е предизвикал? Като следва тази идея, Пастернак просто се подчинява на музикалното обсебване от своето детство. Римите и ритмите ще бъдат нотите на неговите симфонии. Той все още не се осмелява да опита, но неусетно се подготвя за това ново призвание, като вече не общува толкова с философиите на Кант и Хегел, а главно с поетите новатори на младата руска литература, групирани около Александър Блок и Андрей Бели, които образуват кръга на „музагетите“ (водачите на музите). Именно между тях той усвоява предпазливото рушене на поетичния език. И все пак, той смята, че още се губи сред чисто технически проблеми. Не е ли желанието му за оригинален израз на пречката, която съдържа ентусиазмът, от който се нуждае той, за да се изрази „от дъното на душата си“? Това, което ще му трябва — мисли той сега — е голям емоционален порив, за да вдъхнови стиховете му. Липсва му само парченцето мая, което ще накара тестото да втаса.

И съвсем внезапно, в един най-обикновен ден, той решава, че е открил — без специално да го е търсил — чудото на разбирателството и поощрението. Братовчедка му Ольга Фрайденберг, която среща на минаване през Санкт Петербург, внезапно му отваря очите за самия него, за собствените му стремежи и шансове за успех. Бащите им са отдавнашни приятели, а Леонид Пастернак е женен за сестрата на Мишел Фрайденберг. Родени с разлика от няколко месеца, малкият Борис и малката Ольга прекарват всички летни ваканции на дачата на семейство Пастернак, близо до Одеса. Тази близка родствена връзка е придружена и от искрено приятелство и от едната, и от другата страна. С голямото си чело и дългия си нос Ольга не е особено хубава, но мрачното и решително изражение на погледа ѝ кара човек да забрави незначителните недостатъци на профила ѝ. Край нея Борис изпитва

странно чувство на уважение и благодарност. Той я познава твърде добре, за да се опитва да разгадава нейната тайнственост, но смята, че със самото си присъствие тя му създава чувство на абсолютна сигурност. Семейните връзки, които ги свързват, изключват всякаква двусмисленост на отношенията им и ги изпълват с доверие. По време на срещата им през 1910 г. на дачата край Одеса, за нея Борис е само студент по философия, който не знае какво приложение да намери за своя талант, тъй като, след като се е отказал от музиката, се заинтересува от рисуването, за да следва бащиното си призвание, или да преподава философия, въпреки че няма особена склонност да наставлява невежи юноши. От своя страна, тя посещава като свободна слушателка курсовете по история и литература, които се преподават в организираните към университета „Висши курсове за девойки“. Дали интересът ѝ към литературата изобщо или интересът, който показва към него като към „потенциален писател“, я правят едновременно толкова внимателна и толкова привлекателна? Изведнъж разходките им на открито, безкрайните им разговори пред някой пейзаж или след прочитането на някоя книга започват да му изглеждат абсолютно необходими за бъдещия му живот. Той усеща това чувство за дълбоко разбирателство всеки път, когато тя идва да прекара няколко дни у семейство Пастернак в Москва. Когато си заминава отново за Санкт Петербург, той я изпраща до влака и в необясним порив ѝ пише пощенски картички, които изпраща незабавно, още там на гарата. Това все още са само думи на приятелски шеги. Но всяко писъмце предизвиква следващо, все по-дълбоко и по-сърдечно. Завързалата се между тях кореспонденция ги сближава повече, отколкото биха ги сближили ежедневни разговори насаме. В писмата, които си разменят, те говорят както за възхищението си от Мопасан, така и за обикновени забавни случки от живота си. Олга признава, че когато го среща, винаги го слуша да говори, без да го прекъсва, защото се смята за недостатъчно образована в сравнение с него и даже и да не разбира всичко, което той казва, чрез приказките му тя предсеща „нещо ново, голямо, което ми е близко по ритъм и по дух и което ще ме заведе накрай света, далеч от обикновените неща“. В коментарите си тя добавя: „След като оставях Борис в Москва, за да се върна в Санкт Петербург, преди да ми е писал не можех да си намеря място, чаках до безсъзнание, до самозабрава и безпаметност, просто стоях, без да

правя нищо“. Тя е възнаградена с дълго писмо от Борис, в което той лирично говори как някога благодарение на нея е открил Санкт Петербург — най-митичният, призракен и екзалтиращ град на света. „Аз се влюбих в Санкт Петербург и във вашето смесено семейство, най-вече в тебе и в баща ти. (...) Вече ти говорих за това чувство. Но ти не знаеш как то растеше, растеше и внезапно към теб ми се появи друго, болезнено чувство. (...) Това е нещо като рядко срещана близост, като че ли ти и аз обичаме едно и също единствено нещо, еднакво безразлично към нас и което почти ни оставя в изключителна непригодност към останалите неща от живота. (...) Разбираш ли, макар и това да ти е много странно, защо толкова страдам от твоето отсъствие и какъв вид страдание е това? Ако даже и в любовта човек трябва да измине пътя и да погледне от разстояние своите чувства (които се отдалечават), това, което ме свързва с теб, не е нещо, от което човек трябва да се отдалечи, за да може по-добре да го види.“^[7]

Както за Борис, така и за Олга тази постоянна кореспонденция се превръща в нещо толкова жизнено необходимо за съществуването им, колкото дишането. Но въпреки че Олга се опасява да не би това братско чувство да деградира, като се превърне в най-обикновена, подобна на всички други случаи любов, когато се чувства на ръба да се поддаде на привличането, което осъжда, тя се вълнува. „Аз съм различна, защото не искам да давам доказателства и обещания. Щом казвам, че съм различна, ще освободя и двамата ни — и тебе и мене — тъй като това ще бъде нещо окончателно и ти не ще можеш да ми прилагаш никаква мярка, нито да ми налагаш никакви изисквания. Да съм такава, каквато ти ме представяш, е прекалено героично. (...) Не вярвай на нито една дума, защото рано или късно аз ще те измамя с една-единствена дума, с мълчанието си даже ще ти покажа, че си се лъгал в мен, ще ти причиня мъка, защото твоите желания и намерения никога няма да се осъществят докрай.“^[8] Тя се опасява да не би той да я поставя твърде високо, а той възразява, че има нужда от нея повече, отколкото тя се нуждае от него, и че без нея не би знаел към кого да насочи действията и духа си. Но въпреки всичко, той е сигурен, че това, което изпитва към братовчедка си, не е любов. Тя, от своя страна, въпреки че изпада в екзалтация, когато мисли за него, в негово

присъствие се чувства отделена с непреодолима физическа преграда. Когато надхвърли границата в изразяването на взаимното им привличане, тя се засяга, като че ли го обвинява, и обвинява и самата себе си, че му вдъхва двусмислена привързаност.

Въпреки тези незначителни недоразумения, епистоларната и братска пламенност продължава с пълна сила. Междувременно, като сурово напомняне за реалността, Борис научава, че Лев Толстой е умрял на малката гара Астапово (сега гара Лев Толстоб — б.р.) по време на пътуването си обратно към своето имение в Ясна поляна. Извикан с телеграма да присъства на погребението, Леонид Пастернак кани сина си да го придружи в тази последна почит към великия покойник. Борис се съгласява и когато заедно с баща си пристига на местоназначението, притеснено открива вместо титана, пред когото е очаквал да се преклони, поставения в ковчег труп на „дребен, съсухрен старец, един от създадените от Толстой старци, които той е описал и разнесъл по стотици страници“. Какво ще остане от този велик разказвач? — се пита той. Ще бъде ли след смъртта си така почитан като Пушкин, който не е бил толкова плодовит, но може би е бил по-вълнуващ?

Той не разполага с много време да се отдава на своите литературни сравнения. В действителност веднага щом се връщат в Москва, семейство Пастернак отново се премества и като напуска Училището по живопис, скулптура и архитектура, още в първите дни на лятото на 1911 г. се пренася в нов апартамент на улица *Волхонка*. Но няколко месеца по-късно майката на Борис претърпява тежка сърдечна криза — може би се е преуморила от смяната на квартирите — и трябва спешно да замине на лечение в балнеолечебния курорт Бад Кисинген, Германия. За щастие това се оказва само предупреждение. Веднага щом я закрепват, тя се връща в Москва и семейната цялост се възобновява: тя ще се грижи внимателно за оздравяването и лечението ѝ.

Временно успокоен, Борис окончателно избира да изучава философия и се готви да се запише в Московския университет. Но този храм на основните познания има репутацията, че е място на празно дърдорене, без никаква връзка с най-новия прогрес на науката. Институтцията даже е посочвана като пример за съвременните интелектуални разправии. Говори се, че мнозинството от студентите се

увлича по теориите на някой си Бергсон (Анри — фр. философ — б.р.), докато последователите на Гьотингенската школа признават само Хусерл (Егмунд — герм. философ — б.р.) и неговата феноменология. Онези, които са още по-неориентирани, се колебаят между всички метафизични обяснения, съществуващи в момента. В крайна сметка те се групират около младия Дмитрий Самарин, син на философа Юрий Самарин — един от най-пламенните защитници на славянофилските доктрини. Борис Пастернак завързва приятелство с този свой необичайно възбуден и бърлив състудент и той веднага го съветва да не губи времето си сред ретроградните професори на Русия, а да замине за Германия, където университетът в Марбург според него е разсадник на най-великите духове на бъдещето. Когато Борис се изпълва с отчаяние, че не може да си плати такова пътуване, трогната от неговите жалби, майка му предлага необходимите пари. И така с леко сърце той се измъква от тази Русия, от която е смятал, че никога не би имал смелост да се изтръгне.

Ето го най-сетне в Марбург. Още от пръв поглед той е пленен от града и от преподаването, което се предлага там. Нищо общо с „обичайните салати“ на московските преподаватели. По негова преценка преподавателите от Марбург познават отлично историята на човешкото мислене през вековете и знаят как да разкрият „съкровищата на италианския Ренесанс, както и тези на френския и шотландския рационализъм“. „В Марбург — пише той — аз гледах историята с широко отворените очи на Хегел, т.е. по гениално обобщен начин, но в същото време в стриктните граници на разумната правдоподобност.“^[9]

Възхищението, което изпитва към главния си професор Херман Коен, се съпровожда и от краткотрайно увлечение по сестрите Ида и Елена Висоцки, негови приятелки от детството, които през юли 1912 г. минават през Марбург. В деня на заминаването на по-голямата, Ида, която отива да се присъедини към родителите си в Берлин, Борис съвсем необмислено дръзва да ѝ изповяда любовта си и да я помоли за взаимност. Сухият и донякъде ироничен отказ на въпросната сестра го хвърля в дълбоко унижение. Даже в течение на няколко дни това чувство за провал опропаства спомена му за изпитите, които току-що блестящо е положил в университета.

Той се надява, че ще се излекува от своята меланхолия и от хроничната си нерешителност, като си позволи кратко пътуване в Италия — във Венеция, във Флоренция и в Пиза, където ще се срещне с родителите си. Но нищо от това, което научава от най-големите германски или италиански философи, или от посещенията си в най-богатите музеи на полуострова, не му вдъхва увереност. „Италия стана причина у мен да изкристализира онова — пише той — което без да подозираме вдишваме още от люлката. (...) Например аз разбрах, че Библията не е толкова книга с неизменен текст, колкото дневник с бележки за живота на човечеството. (...) Разбрах, че историята на културата е верига от уравнения в образи, които свързват на чифтове поредната неизвестна концепция с известната концепция; при което известната, постоянната за цялата верига концепция, е легендата, заложена в основите на традицията, а непознатата концепция, която непрестанно се подновява, е актуалният момент на сегашната култура.“ В действителност той се разочарова от големите мислители, както се разочарова от композирането на музика, както се разочарова и от четката. Какво трябва да прави, за да бъде наистина себе си? „При вида на тази духовна парализа — казва той — няма никакво значение от каква мерзост или глупост ще е създадено препятствието. (...) Разбира се, съществува изкуството — продължава той — то не се интересува от човека, а от образа на човека. Защото, както се оказва, представата за човека е по-голяма от самия човек. (...) Какво прави честният човек, като говори *само* истината; докато той казва истината, минава време, а през това време животът се придвижва напред. Неговата истина изостава, тя е *измамна*. Следователно така ли трябва да говори човек винаги и навсякъде? А в изкуството му затварят устата. В изкуството човек замлъква и говори образът. И се оказва, че само образът успява да се движи в крак с успехите на природата.“^[10]

И все пак на следващата година, през февруари 1913 г., в своя доклад върху символизма и безсмъртието, прочетен пред кръг от експерти по естетика, които се събират редовно в ателието на скулптора Крахт, той не поддържа тази песимистична теория. Този път намерението на Борис е да докаже субективността на усещанията в изискванията на ежедневието и тайнствената свързаност на човека с природата, която го окръжава. „В своя доклад аз изказах предположение — пише той — че всеки умиращ човек оставя след

себе си частица безсмъртна родова субективност, която човекът носи у себе си, докато е жив, и с която той участва в историята на човешкото съществуване.“^[11]

Въпреки че е повече красноречиво, отколкото научно, това изповядване на вяра в уникалността на Сътворението е горещо аплодирано. Изведнъж Борис няма повече съмнения: той е избрал правилния път. В същото време през юни 1913 г. взема блестящо последните си изпити по философия. Престанал да се учи, вече ще може да преподава. Но какво? Той иска да си даде още малко време за размишления и решава да започне с една заслужена почивка заедно с родителите си в село Молоди, близо до Москва. Но провинцията, тишината, потъналата в слънце леност не го стимулират особено да се захване решително за работа. Той залъгва скуката си като прелиства книги от любими автори. И внезапно във вцепенения му мозък изгръва ослепителна зора. Той случайно препрочита няколко поеми на починалия в последните години на предишния век Тютчев (Фьодор Иванович — руски поет — б.р.), чийто глас има усещането, че чува в ухото си. Това са думи, и в същото време това е мелодия, и за него тази мелодия е припомняне на едно тайно чувство. Не е ли това идеалният език, който свързва музиката с мисълта, неуловимото сърце — с твърде осезателно тяло? Какво чака, та не се заеме с този инструмент с богати нюанси, които руският език предлага на въображението му?

Той се хвърля в авантюрата с щастливо безразсъдство. „Аз четях Тютчев — разказва той — и за пръв път през живота си пишех стихове не като рядко изключение, а често и постоянно, както се занимава с живопис или се пише музика. (...) Да пиша стихове, да ги покривам със задраскано и да пренаписвам отново това, което съм зачеркнал, беше дълбока вътрешна необходимост на цялото ми същество и ми доставяше несравнимо удоволствие, което ме довеждаше чак до сълзи.“^[12]

В този пръв опит той се стреми едновременно да устои на натиска на романтизма и в същото време да не прибегва до отсечените ритми и странните съзвучия, превъзнасяни от новаторите. Единствената цел, която се стреми да осъществи, е да облече съвременната мисъл в толкова класическа и дискретна форма, колкото

е възможно. Така в първата му поема^[13], посветена на месец февруари, четем:

*Февраль. Достать чернил и плакать!
Писать о феврале навзрыд,
Пока грохочущая слякоть
Весною черною горит.*

*Достать пролетку. За шесть гривен,
Чрез благовест, чрез клик колес
Перенестись туда, где ливень
Еще шумней чернил и слез.^[14]*

Когато през 1913 г. за пръв път вижда своите стихове отпечатани в алманаха *Лирика*, в Москва, Борис Пастернак има усещането, че се е разсъблякъл и се е подложил гол на сарказмите на читателите. Тези първи стъпки, все още твърде свенливи, не предизвикват нито ентузиазирани, нито нелюбезни отзиви в пресата. Обаче, когато майсторът на символизма Валерий Яковлевич Брюсов прави преглед на поетичната продукция през изминалата година, той прави извода: „Най-оригинален от новопоявилите се е Борис Пастернак“.

Статията, която той по-късно ще посвети на този неизвестен до вчера автор, е още по-хвалебствена. „Неговите странни и понякога абсурдни образи не изглеждат престорени. (...) Футуристичността на стиховете на Пастернак не е подчинена на някаква теория, а е плод на необикновения му начин на изразяване.“

Борис никога не е мечтал за по-висока отплата от това, да бъде приет в тесния кръг на „искрените“ поети. И ето че окончателно е загубен за философията, която е изучавал прекалено дълго, и вече е отдаден на едно изкуство, което въобще не е изучавал. Въпреки това,

той не съжалева за нищо. Дори не и за времето, изгубено в търсене на истинското си призвание!

[1] Леонид Пастернак, роден на 22 март 1862 г. — Б.а. ↑

[2] Роза Кауфман, родена 1867 г., съпруга на Леонид Пастернак от 14 февруари 1883 г. — Б.а. ↑

[3] Пастернак: *Хора и положения*. — Б.а. ↑

[4] Пак там. — Б.а. ↑

[5] По това време в Русия номерирането на класовете в училище започва от първи клас и завършва с шести. — Б.а. ↑

[6] Пастернак: *Хора и положения*. — Б.а. ↑

[7] Писмо от 23 юли 1910 г. — Б.а. ↑

[8] Писмо от 25 юли 1910 г. — Б.а. ↑

[9] Вж. Пастернак: *Охранна грамота*. — Б.а. ↑

[10] Вж. Пастернак: *Охранна грамота*. — Б.а. ↑

[11] Пастернак: *Хора и положения. Година 1900*. — Б.а. ↑

[12] Пастернак: *Хора и положения*. — Б.а. ↑

[13] Всички стихове на Пастернак в това издание се предлагат на оригиналния си (руски) език по: Борис Пастернак, *Избранное*, изд. „Художественная литература“. М., 1985. — Б.р. ↑

[14] Останалите стихове в поемата „Месец Февруари“ съответстват на тези — приятни, хармонични и без фалшива дързост. — Б.а. ↑

II

ВЧЕРАШНИТЕ И УТРЕШНИТЕ ФУТУРИСТИ

Той едва е дошъл на себе си от суетното удоволствие да бъде публикуван в „истинско списание“, с „истинско мастило“, върху „истинска хартия“, като „истински поет“, когато издаването на първия му сборник стихове *Близнак в облаците* (Сборникът се среща и под наименованието *Близнак в мъглата* — б.р.), с предговор от неговия приятел Николай Николаевич Асеев, предизвиква разцепление сред литературната група, която до този момент единодушно го подкрепя. В желанието си и в стихотворната метрика да вървят напред, както и в мисълта, „новаторите“ начело с Борис Пастернак, Николай Асеев и Сергей Бобров открито се дистанцират от „изостаналите конформисти“, обединени около основателя на футуристичното движение Вадим Г. Шершеневич, който според Борис Пастернак отдава прекомерно значение на еквилибристиката с езика и идеите. Убеден, че тези заблудени са на лъжлив път, той се отделя от тях, и заедно с няколко борци за интелектуално обновление върху руините на група *Лирика* основава оригиналната група *Центрифуга*. Като отива още по-далече, той включва в *Руконог* — първият алманах, вдъхновен от това движение — жлъчна статия, озаглавена *Васермановата проба*. В нея осмива всякаква естетична стойност на претенциите на футуристите и обвинява редакторите на тяхната брошура *Руският футуризм*, че събират префинени и лъжливи декларации. Според него Вадим Шершеневич води тази група неуравновесени хора към бъдеще в задънена улица. Като преценяват, че са оклеветени, футуристите начело с Вадим Шершеневич изискват тържествено и публично изясняване, под което да се подпишат техните клеветници.

Срещата за изясняване на позициите, на която и едната, и другата страна отиват с отмъстителни намерения, се провежда през май 1914 г. в преценено като неутрално кафене в Арбат. Но освен всичките футуристи от своя екип, Вадим Шершеневич е извикал на помощ и младия и блестящ Владимир Маяковски. Борис Пастернак е чел някои негови стихове и веднъж или два пъти го е зървал, но отдалече, по време на събрание или конференция. Този път, когато го доближава, слуша и наблюдава, той бързо е покорен от неговата представителност и авторитета му. „Главното у него — пише по-късно той — са железното му самообладание (...) и чувството за дълг, което не му позволява да бъде друг, по-малко красив, не толкова духовен, по-малко надарен.“

Но ето че започва атаката на критиките и репликите, отстъпленията и отмятанятията. Тази размяна на несъстоятелни аргументи между съперничащите си представители на някогашния литературен изказ и рушителите на езика, които се смятат за изобретатели на оригинална чувствителност, не довежда до нищо конкретно. Всеки остава на своите позиции. Истината е, че по времето, когато в Русия се разиграват тези артистични караници, планетата е заплашена от конфликт от съвсем друго значение и вестниците говорят повече по този въпрос, който вълнува европейските столици, отколкото за крамолите между хората на словото, които търсят своята идентичност.

За да оцелее през тези месеци на немотия, бездействие и колебание, Борис започва работа като възпитател на сина на литовския поет Юргис Балтрушайтис и прекарва лятото в имението му на брега на Ока, близо до град Алексин. Там той използва свободното си време като превежда комедията на Клайст *Счупената стомна* и бърби с другите гости в къщата, които всички са повече или по-малко загрижени от неизбежността на евентуална война. Като се имат предвид неотдавнашният френско-руски съюз и приятелството на русите към „братята славяни“ в Сърбия — прицелна точка на германските претенции, няма ли Русия да бъде въвличена да се бие с Германия? Събитията се развиват бързо и през юли 1914 г. Борис Пастернак е призован в Москва, за да се яви пред наборна комисия. В този ден той благославя злополуката с кон през детските си години. След медицинския преглед той получава „бял билет“ заради

скъсяването на счупения през детството му крак. Успокоен, с освободено от скрупули задоволство той се завръща към временното си занятие на възпитател. Но междувременно е сменил ученика и сега се занимава с младия Валтер Филип, син на установилия се в Русия богат германски търговец Мориц Филип, който се отнася с него добре и му плаща много коректно. И все пак, когато Русия е във война, дълг на всеки добър патриот е да мрази Германия. Какъв абсурд! Като репресалии екзалтираното простолудие опустошава канторите на миролюбивия Филип. „Разрушаваха методично, със знанието на полицията — твърди Борис Пастернак. — Във всеобщия хаос ми оставиха бельото, гардероба ми и други дреболии, но моите книги и ръкописи споделиха общата съдба и бяха унищожени.“ И добавя с горчив сарказъм: „В живота е по-належащо да губиш, отколкото да придобиваш. Семето не пораства, ако не умре. Трябва да се живее неуморно, да се гледа напред и да се храним с тези живи запаси, които забравата заедно със спомена се захващат да създадат“.^[1]

В началото въодушевлението замъглява преценката и на най-благоразумните хора. От уважение към дадената дума на Франция, на Сърбия, на целия цивилизован свят, Русия се притичва на помощ на невинните народи. Впрочем тя изглежда неизброима и непобедима. Смазва австрийците, които се бият на страната на Германия. Всички надежди са позволени. Войната ще свърши бързо и няма да струва много човешки жертви. Но непосредствено след това многообещаващо начало, когато се опитват да нахлуят в Източна Прусия, русите претърпяват такива загуби, че Москва е обхваната от съмнение. Около Борис Пастернак вече се шушука, че националната армия несъмнено е най-смелата, но също и най-лошо екипираната, най-лошо продоволстваната и може би даже най-лошо командваната от целия съюзнически лагер. От битка на битка войниците на царя са унищожавани на място или са принуждавани да отстъпват. Даже в Полша те са принудени жалко да се оттеглят. Падането на Лодз бележи края на илюзиите на онези, които все още мечтаят за бърза победа. Списъкът на мъртвите и изчезналите нараства с ускоряващо се погребално темпо. Вече почти няма руско семейство, което да не е в траур.

Въпреки че страда, че не може да застане редом със сънародниците си пред лицето на опасността, Борис изпитва гузна

благодарност към недъга си, който му дава възможност да остане встрани от кървавата авантюра, в която Европа се е оставила да бъде въввлечена. Колкото повече касапницата се разраства, толкова повече той се убеждава, че е по-полезен на страната си като се опитва да „създава“, вместо да се настървява да „руши“. Докато извън границите бушуват боевете, той се мъчи да живее „другояче“ и продължава да се среща с писатели, музиканти, актриси, за да говори с тях вече не за умопомрачителната кланица, която опустошава планетата, а за поезия, за живопис, за музика. Той си казва, че това е най-доброто лечение срещу отровата на насилието, която кара три четвърти от човечеството да полудее. И ако междувременно той се влюбва в хубавата студентка от Консерваторията, пианистката Надежда Синякова, то това се дължи не толкова на физическо привличане, колкото на потребността му от емоционално равновесие. Това, което търси у нея, не са нито ласки, нито комплименти, а илюзията за онзи мир на душите, който е познавал преди.

За да се разсее, той започва да пише роман в проза *Апелова черта*, вдъхновен от пътуването му в Италия. (Аналогия на исторически недостоверния разказ за съревнование между древногръцките художници Апелес и Зевксис, чрез която осмива представата за творчеството си преди престоая си в Германия — б.пр.) В този текст той се отдава на прелестите на декадентския романтизъм и на фантастичния символизъм. Това е неговият начин да реагира срещу деградиращата действителност на войната. Но романът ще бъде отхвърлен от *Руска мисъл*, защото това списание я оценява като особено анахроничен и безполезен сред грохота на оръжията. За сметка на това от месец май 1915 г. списание *Съвременник* започва да публикува *Счупената стомна* на Клайст. Но — какъв удар! — като започва да чете текста, Борис установява, че той е преработен и коригиран, без той даже да е предупреден. Като „новак“ в занаята, той би могъл да не се формализира за тази липса на уважение. „Но — пише той — чувствата за справедливост, за скромност, за благодарност нямаха място сред лявата творческа младеж. Те бяха смятани за признаци на сантименталност и на прекалена мекушавост. (...) Вместо да съм пълен с благодарност към редакцията на *Съвременник*, аз се оплаквах от нея.“^[2] С язвително перо Борис пише на отговорния за „осакатяването“, за да му изрази възмущението, което предизвиква у

него тази неучтив постъпка. Но се оказва, че директор на списанието е не друг, а прочутият Максим Горки, чиято революционна ориентация, основаваща се на „руски реализъм както в литературата, така и в политиката“, е известна на всички. Освен това протестираните поправки са направени от самия Горки. Той не смята, че е необходимо да отговаря на смешните протести на един дебютант, само вдига рамене, и нещата остават така.

Съвсем различна е реакцията на скъпия, висок Владимир Маяковски, когото Борис среща отново при едно продължително пребиваване в столицата. Въпреки че Санкт Петербург още от обявяването на войната е заменил своето звучащо твърде германски име срещу надлежно русифицираното наименование Петроград, Маяковски, от своя страна, си е останал същият. Все така екзалтиран, разрошен, щедър и непредсказуем, той се залавя да представи този млад и стеснителен събрат на своите най-влиятелни приятели. Той го препоръчва даже на критика Осип Брик като корифей на руската поезия, която върви към освобождаване от всякаква система. Обаче каквито и да са амбициите му, Борис трябва най-напред да си осигури препитание. За да може да продължи да пише каквото му хрумне, той приема второстепенна служба в химическите заводи „Ушков“, разположени в Пермска губерния. Назначен в административната служба на учреждението, той се възползва от достъпа си до „военното бюро“, за да освободи, по собственото му признание, призованите в частите си войници „от цели окръзи“, които били назначавани във фабриките и работели за отбраната. Предчувствайки катастрофално поражение на руския фронт и като очаква масови протести от бъдещите мобилизирани срещу идеята да се присъединят към повъзрастните на огневата линия, той никак не се изненадва да научи, че работниците в Санкт Петербург поставят началото на революция.

Има ли още правителство? Има ли още единна Русия? Във война ли сме още? Без да се опитва да научи повече, Пастернак заминава за Москва. Когато пристига там, той се пита дали все още се намира в Русия. По официалните учреждения вече ги няма имперските символи; пред вратите на луксозните магазини няма и следа от аристократична клиента. Променило се е облеклото на минувачите и даже изражението на лицата им. Някогашните прислужници са станали арогантни и гледат отвисоко бившите си господари, които им правят

път. И все пак, във въздуха витае вълнение, защото неколцина екзалтирани все още вярват, че краят на войната ще настъпи утре и че като започват от нищото, всички заедно ще изградят един нов свят.

По-благоразумният Пастернак се задоволява да наблюдава това преобразяване на унизената си, опустошена и все пак пълна с надежди Родина. Най-напред той се настанява при родителите си на улица *Волхонка*, но тяхното непрестанно ожесточаващо се настроение го кара да бяга от тази атмосфера на носталгия, озлобление и преждевременно състаряване и той отива на квартира в мебелирана стая в центъра на Москва. След тази стая отива в друга, а след нея в трета. Докато сменя така жилището според настроението си, самата Русия пък сменя режима. Притиснат от собствените си генерали да абдикира, царят вече не е нищо повече от фантом, интерниран със семейството си в Царское село. Съвет на работници и войници диктува решенията си на Временното правителство, в което никой не вярва. За да се убеди в необходимостта от този всеобщ безпорядък, Борис подновява връзките си с някогашната си приятелка Елена Виноград, студентката с благородна политическа ярост, която все още е в горния курс на младите девойки, но изглежда все повече доминирана от брат си Валериан, който е истински Робеспьер! Впрочем Валериан е приобщен към революционните дейности на местното правителство, нещо като земство на Саратов. Събитията така се надпреварват, че всеки ден изглежда на Пастернак като сбор от противоречиви обещания и заплахи. Като решава да продължи войната, каквото и да струва това, Временното правителство засилва още повече позициите на тези, които искат незабавно мир на всяка цена.

Решаващо събитие в този политически миш-маш е завръщането на Ленин, бежанец в Швейцария, когото обаче германците имат възможност да прехвърлят в Русия с надеждата, че той незабавно ще извади страната си от войната, за да я насочи към революцията. Несъмнено именно вечно кипящата от напрежение Елена Виноград убеждава Пастернак да присъства на един от първите митинги на комунистическия лидер. Не толкова ентусиазиран от красноречието на трибуна, колкото от своята компаньонка, Пастернак все пак разбира, че като проповядва национализирането на банките, работнически контрол във фабриките, разпределение на земята между селяните, незабавен мир и предаване на цялата политическа власт на Съветите, Ленин

всъщност призовава своите сънародници към може би мъчително „второ раждане“. Като искрен, но благоразумен „футурист“, Пастернак, разбира се, одобрява всяка промяна в традиционната идеология на своите съвременници. Впрочем падането на Временното правителство, масовото приобщаване на работниците към идеите за всеобщ социализъм, избирането на Троцки в президиума на Петроградския съвет, създаването от него на Червена гвардия, завземането на властта от болшевиките, въпреки че са малцинство в новото Учредително събрание, и даже създаването на политическа полиция с изключителни пълномощия — ЧК, всички тези нововъведения Елена приветства от цялото си сърце като чаши водка на банкета на свободата. И Пастернак споделя нейното опиянение. За него тя е двойно желана: както с тялото си, така и с ума си. За нея — той се досеща за това и това го стимулира — да прави любов и да прави революция са двете лица на една и съща плътска необходимост. Докато по улиците на Москва се водят битки, където верните на стария режим военни напразно се опитват да отблъснат въстаналите орди, които издигат барикади, разграбват къщите и екзекутират на място подозрителните „с буржоазен вид“, Елена намира оправдание за всички крайности, извършвани в името на справедливата кауза. Може би изпитва тайно удоволствие да си представя, че в момента, когато Борис я обсипва с целувки, в града съвсем близо до тях се извършват обиски, грабежи, арестувани са десетки непознати, които треперят за своя живот, докато нейният е изпълнен с наслада. Задоволен напълно физически, но не и морално, Пастернак, както винаги, търси спасение от ужасите на живота в писането. Но въпреки всичко, когато говори за това хаотично време, той пише: „Каква изумителна хирургия. Едно, две, три и старите зловонни абсцеси са изкусно срязани!... Това е чудото на историята, това е революцията, осъществявана на живо във всекидневието, без особен респект към живота. Тя не започва от началото, а от самата среда (...) на ежедневието от дни, подобни на всички останали, докато трамваите се носят из града.“ Или друго: „Може да се твърди, че всеки е преживял по две революции — своята и всеобщата“.^[3] По този повод в *Доктор Живаго* той кара своята героиня Лара да каже: „Такива налудничави истории се случват само веднъж във вечността! Помислете си, цяла Русия загуби своя покрив и ние, заедно с цял един народ сме под открито небе. Никой не ни

надзирава, свобода! Истинска свобода, не тази на думите и на домогванията, а тази, която съвсем неочаквано пада от небето. Свободата по случайност, по недоразумение“.

В сянката или по-скоро в жарката топлина на Елена Виноград той поставя началото на роман, чието временно заглавие е *Трите имена*^[4]. Но преди това отделя време, за да напише с рядко чувство на щастие стихотворенията на две стихосбирки — *Сестра ми — животът*^[5] и *Теми и вариации*. В тези стихове с много свободно вдъхновение той иска, както ще признае по-късно на Троцки, да възпее „утрото на революцията“, каквото го е почувствал както в заобикалящото го общество, така и в сърцето си. По време на работата си, без специално да се стреми към това, той се отдава на удоволствието от импровизацията и спонтанността. Игра на сюрпризи, поднесени на автора от самия автор. Впрочем, в няколко символични строфи той индиректно го обяснява:

*Сестра моя — жизнь и сегодня в разливе
Расшиблась весенним дождем обо всех,
Но люди в брелоках высоко брюзгливы
И вежливо жалят, как змей в овсе.*

Или пък:

*А в саду, где из погреба, со льду,
Звезды благоуханно разохались,
Соловьем над лозою Изольды
Захлебнулась Тристанова захолодь.*

А също и:

*Расколышь же душу!
Всю сегодня выпень.
Это полдень мира. Где глаза твои?*

*Видишь, в высях мысли сбились в белый кипень
Дятлов, туч и шишек, жара и хвои.*

Тази смесица от пантеизъм и чувственост притежава много непретенциозна свежест, причина за която е любовната авантюра, която Борис Пастернак преживява с Елена Виноград. Той вече иска да вижда само нея, да слуша само нея и се възползва от всяка възможност да отиде при нея, независимо дали става дума за Москва или за Саратов. Това „изключително“ привличане го държи в плен в продължение на няколко месеца. През следващата година той най-сетне скланя да излезе от черупката си и да започне да се среща с някои късни поети символисти като прочутите Константин Дмитриевич Балмонт, Всеволод Вячеславович Иванов, Андрей Бели (псевд. на Борис Николаевич Бугаев — б.р.) и все така събраните около лъчезарното влияние на Маяковски футуристи. Тази среща между две поколения писатели е едновременно вдъхновяваща и меланхолична. Тези, които са в края на кариерата си, гледат със завист онези, които утре ще ги заместят. Не може да се каже дали това е банкет за посрещане на новото или погребален помен. Като преодолява своето притеснение, Пастернак отличава между „новаторите“ едно женско лице, което го поразява с мълниеносния и директен израз на погледа си. Това е една позната на поетите Брюсов и Иля Еренбург — някоя си Марина Цветаева, чиито стихове, които някога е прегледал, не са го развълнували особено. Но ето че подканена от приятели да рецитира в момента някои стихове, тя се съгласява. И внезапно за Пастернак всичко се променя. Като слуша Марина Цветаева, той по собствено признание открива, че „думите могат да имат съдържание и смисъл, независимо от финтифлюшките, с които ги украсяваме“. И продължава: „Сред тази младеж, която не знаеше как да се изрази като мери думите си, която издигаше пелтеченето си в качество и която се заставяше да оригиналничи, тези две същества Асеев и Цветаева се изразяваха по човешки и пишеха с класически език и стил. (...) Цветаева беше точно това, което искаха да бъдат, но не бяха всичките останали символисти, взети заедно. Там, където тяхната литература се мяташе безпомощно в свят на изкуствени схеми и на безжизнени архаизми, тя преминаваше с лекота над трудностите на истинското

творчество“^[6] Той заключава: „Цветаева беше жена с мъжествен, действен, решителен дух, победоносен както в живота, така и в творчеството ѝ; тя се хвърляше стремително, ненаситно, почти хищно към окончателното и решеното“.^[7]

Въпреки че в своите емоционални, политически и литературни предпочитания не е толкова яростно категоричен, колкото Цветаева, Пастернак решава да скъса с футуристите и през април 1918 г. публикува в своите *Писма от Тула* окончателното сбогом на старите си приятели от авангарда. „Какво нещастие е да се родиш поет! — иронизира той — какво изтезание е въображението!“ И повече или по-малко сполучливо той изобразява раздиращите чувства, които е изпитал при раздялата си със скъпото на Маяковски общество на футуристите, чрез образа на един млад поет, който изпраща на гарата любимата си, заминаваща накрая на света. Но, противно на очакванията си, той има възможност многократно отново да среща Маяковски, без ни най-малко смущение. Даже веднъж — през януари 1919 г. — той се одързостява дотам, че му рецитира *Сестра ми — животът*, което по това време още не е издадено. Маяковски го поздравява за таланта му, но се старае преди всичко да подчертае значението на мисията на писателите и главно на поетите в новото общество, което в момента се ражда в Русия. Съвсем младата Руска Социалистическа Федеративна Съветска Република (РСФСР) е избрала за столица Москва. Междувременно оглавяваното от Ленин Политбюро най-сетне се съгласява да подпише мирен договор с Германия. В замяна на прекратяването на боевете в Брест-Литовск, Съветите се съгласяват да изоставят някои от най-богатите провинции на старата империя. След това, като преценяват, че присъствието на царя, макар и детрониран и поставен под наблюдение в Царское село, е вредно за процъфтяването на „свободния“ дух на населението, Николай II и семейството му са изпратени вдън Сибир, в Екатеринбург, където през юли 1918 г. с одобрението на Ленин те всички са избити от „местната милиция“.

Като познава методите на правителството да действа по бързата процедура, сега цялото население на Русия живее в ужас от доносите и арестите за действителни или въображаеми престъпления. И

Пастернак като другите всеки ден — от сутрин до вечер се пита в какво могат да го обвинят. Всеки път, когато пред къщата спре кола или на вратата се почука, той застава нащрек! И в същото време, въпреки че се оплаква от деспотизма на този нов диктатор с каскет и брадичка, той не може да не му признае голяма историческа роля. „Той беше — ще отбележи той — духът и съвестта на едно от най-редките забележителни явления: лицето и гласът на велика, уникална и изключителна руска стихия. С трескавостта на гения, без ни най-малко колебание, той пое отговорността за такова пиршество от кръв и разрушения, каквито светът още никога не бе виждал. (...) Той позволи на морето да се развилнее, ураганът премина с неговата благословия.“^[8]

С течение на времето Пастернак убеждава себе си, че след сътресението от болшевишкия циклон, неговите сънародници отново ще се овладеят и ще се обединят в благоразумието, още повече че след победата на съюзниците над Германия през юли 1919 г., във Версай е подписан надлежен мирен договор между воюващите страни. За да закали вярата си във всеобщото разведряване, през януари 1920 г. той отива в Московския лингвистичен клуб, председателстван от Роман Якобсон, за да чуе как Маяковски ще рецитира последната си поема, за която се говори, че е възхвала на революцията. В интерес на истината Пастернак от доста време се дразни от крайността на метежническия прозелитизъм на своя събрат. Впрочем ръководеното от Маяковски списание *ЛЕФ* (Левый фронт искусств) е така яростно ориентирано към екстремистки идеи, че на всяка страница изкуството и политиката се смесват и си противоречат. „Аз не разбирам неговото пропагандистко престараване — пише Пастернак — начина, по който той самият и неговите приятели се опитват да се внедрят насила в общественото съзнание, това групиране, този корпоративен дух, това подчинение на гласа на злободневното.“ И Пастернак цитира с насмешка случая с един от членовете на същия екип, поетът и драматичният автор Сергей Третьяков, който нагло твърди пред всеки: „В една млада социалистическа държава няма място за изкуство, поне не в момента на раждането ѝ“. Разгневен от сарказма на някои свои събратя и на първо място от най-арогантния и най-високомерния от

всички, неподражаемия Маяковски, Пастернак яростно отбелязва: „За нашето време се говореше само с две прословути фрази: животът е станал по-хубав и е по-приятно да се живее!“. Този двоен афоризъм, чийто фалш всеки ден може да се установи по улиците на Москва от съсипания, изгладнял и напласнен вид на минувачите, го възмуцава като систематична употреба на лъжа. Тъй като той самият би желал отново да се потопи в сянка и почти в анонимност, за да може идеите му да съзреят по-добре и да усъвършенства стиховете си, той се удивлява, че приятелят му изпитва такова удоволствие да се афишира като един от важните хора на Нова Русия. Изведнъж хроникьорите откриват у Маяковски символа на пролетарската поезия. Вестниците преливат от възхвали към изтънчения интелектуалец, който, слизайки от пиедестала си, най-сетне е разбрал, че истинският смисъл на изкуството е в стимулирането на социалния прогрес. Отвратен от толкова низост, Пастернак иронично отбелязва в *Хора и положения*: „Започнаха насилствено да внедряват Маяковски, както картофите по времето на Екатерина“. Според Борис Пастернак тази фалшива слава се равнява на преждевременно убиване. Той не се притеснява да даде на някогашния си спътник да разбере, че последната му поема вместо да го развълнува, го е отчаяла. Двамата мъже се разделят любезно, но студено. Даже като говори за последните творби на Маяковски, Пастернак ще напише: „Аз си оставам равнодушен към този тромаво римуван модел на писане, към тази остра липса на съдържание, тези шаблонни изрази и тези изтъркани истини, изложени по толкова изкуствен, по толкова объркан начин и с толкова малко вдъхновение. Според мен това е никакъв, несъществуващ Маяковски. И е удивително, че този несъществуващ Маяковски започнаха да смятат за революционен“.^[9]

Но докато Борис все още се насилва да вярва, че изкуството може да бъде утеха срещу всичко, той установява, че неговите родители — Леонид и Роза, все по-трудно понасят хаотичния и несигурен живот в Москва. Те вече не се чувстват у дома си в този град без душа. Присъщите на този град ненавист, всевъзможните видове преследвания, мизерията, страхът ги карат да поглеждат към границата. И вече не могат да си намерят място. Тъй като у дома си те

вече не са на земята, където са родени, защо да не потърсят убежище сред по-благоприятен климат и режим? В началото на 1921 г. решението им е взето. Ще заминат за Германия. Отсега нататък визите за чужбина се издават без особени усложнения. Двете им дъщери ще ги придружават в това приятно изгнаничество. Но колкото до двамата синове, те показват по-голямо нежелание. Александър, който се посвещава на архитектурната професия, не иска да се изсели от родината, преди да е доказал своите способности в нея. Колкото до Борис, той е още по-категоричен и заявява, че не си представя да живее в страна, чийто народ — каквато и да е културата му — не говори на езика, на който той пише поемите си. Той заявява, че предпочита нищетата сред хора, които го разбират от половин дума, пред удобствата и лукса в чужда на вътрешната му музика среда. С една дума, това, което го задържа на родната земя, не е нито почитта на съвременниците му, нито красотата на пейзажите, нито сладкото бреме на спомените, а магията на руската реч, на чието богатство не се насища да се наслаждава. Борис току-що е станал на трийсет години, Александър — на двайсет и седем. И единият, и другият изпитват чувството за належаща еманципация. За тях началото на активния живот съвпада с началото на Нова Русия. В момента, когато казва на гарата сбогом на родителите и сестрите си, Борис остава едновременно самотен и натъжен, но и освободен.

За да покриват разходите си, двамата братя дават под наем част от апартамента на родителите си на няколко непознати, които са им наложени от кварталния комитет. Естествено, те вече не се чувстват съвсем у дома си в този хан. Но никое от тези неудобства не обезсърчава Пастернак. Всичко около него е разрушено — традициите, доброто име, домовете. И въпреки това, когато мисли за поемите, които ще напише утре, той усеща, че най-сетне има правото и даже задължението да реди песни сред това гробище.

[1] Пастернак: *Хора и положения. Преди Първата световна война.* — Б.а. ↑

[2] Пастернак: *Доктор Живаго.* — Б.а. ↑

[3] Пастернак: *Доктор Живаго.* — Б.а. ↑

[4] Окончателното заглавие на тази книга, която остава незавършена, ще бъде *Детството на Люверс.* — Б.а. ↑

[5] Стихотворението е с това заглавие в превод (1956 г.) от Хр. Радевски, а по-късно (1990 г.) излиза под заглавието „Животът — мой брат“ в превод на Кирил Кадийски. — Б.р. ↑

[6] Пастернак: *Хора и положения*. — Б.а. ↑

[7] Пак там. — Б.а. ↑

[8] Пастернак: *Хора и положения*. — Б.а. ↑

[9] Пастернак: *Хора и положения*. — Б.а. ↑

III

РАЗОЧАРОВАНИЯТА НА ЕДИН РЕВОЛЮЦИОНЕР, КОЙТО СЕ СЪМНЯВА В РЕВОЛЮЦИЯТА

Първите новини, които Борис получава от родителите си, са успокоителни. Той даже се изненадва от лекотата, с която те възприемат изгнанието си в Германия. Как може да не съжеляват за това, което са загубили? Едно писмо от приятелката му от детинство, деликатната и дискретна Олга Фрайденберг, укрепва приятната му илюзия, че щом той е имал причини да остане в Русия, то и родителите му са имали причини да я напуснат. Самата тя е предпочела да си остане у дома, в столицата, вместо да емигрира. Пише му, възхвалявайки чара на полупустелия Петроград, и го уверява, че дългата поредица от нещастия са я направили оптимистка до такава степен, че опустошаването на града сега ѝ изглежда абсолютно необходимо за раждането на свободата, „която ще накара цветята да разцъфнат“. На 29 декември 1921 г. той ѝ отговаря, поздравявайки я за нейното радостно настроение. Съобщава ѝ новини за своите родители, които добре са се аклиматизирали в чужбина. „Знаеш ли, там те се възстановяват и писмата, които пишат, са по-младежки от тези на получателите, а тези, които ги четат тук, не смеят да си признаят това“. Но в същото време, точно когато пише тези редове, мисълта за Олга Фрайденберг не го вълнува особено: в неговия живот се е появила като метеор нова жена. В момента, когато се запознава с нея, едва двайсет и две годишната Евгения Владимировна Лурие е студентка в запазения само за московските млади девойки горен курс по математика. Очите и устните ѝ са озарени от лъчезарна усмивка. Лицето ѝ постоянно е огряно от предчувствието за някакво предстоящо щастие. Дали това предразположение на щастлив ненаситен интерес към хората и събитията възпламенява така Борис? Във всеки случай той търси

компанията на Евгения, както заради нейната непресторена хубост, така и за да укрепи край нея увереността си в своята много несигурна кариера на поет. В тези моменти на изключителна екзалтация той убеждава себе си, че човек не може да бъде истински поет, без да е истински революционер. Все пак необходимо е революционерите да спазват известна мярка в изискванията и жестокостта си, което невинаги е така. Ако в поезията всичко е наред, в политиката нищо не върви! Всеки ден сред населението избухват значителни смутове, които пречат на естествените стремежи на писателя. Месец март 1921 г. е белязан от изостряне на уличните безредици и с бунта на моряците в Кронщад, измъчени от налаганата им остаряла дисциплина. За да успокои духовете, X конгрес на комунистическата партия се опитва да спаси каквото още може да бъде спасено от отломките на революцията, която е съсипала СССР. Това е изборният от Ленин момент, за да обяви радикален поврат в своята политика: НЕП (новата икономическа политика) дава известно подобие на свобода на занаятчиите и на ползвателите на обработваемите земи. Тези няколко откъслечни мерки, предназначени да усмирят тревогата на „засегнатите“ от революцията, са приветствани от съветските вестници като доказателство, че винаги главната грижа на властта е да осигури равенство на възможностите, на правата и на отговорностите в пролетарското общество. През същия този месец Пастернак приема с известни опасения да участва в една вечер в Клуба на журналистите, в хода на която някои от неговите поеми ще бъдат рецитирани от професионални актриси, а други — от самия него. Признание ли е това или клопка? — се пита той, докато отива на срещата. До самия край на това поетично представяне той не знае какво да мисли. Разбира се, Маяковски, в качеството си на „папа на авангардната литература“, смята, че е задължен да похвали автора за „социалистическата и едновременно артистична смелост“ на неговия талант, но някои слушатели не се поколебават да заявят, че всичко това е литературен миш-маш и че те все още очакват сред тях да се появи „нов Пушкин“. Пастернак оценява, че е постигнал полууспех и се задоволява с това. Скоро след това Маяковски, все така предприемчив, представя младия си събрат на Александър Блок, който е събрал в Московския политехнически музей многобройни почитатели, за да им чете сбирка от свои творби. Приветстван от Блок като „бъдещия носител на факела на руската поезия“, Борис се поддава

на похвалите и си тръгва с чувството, че в негово лице има по-голям брат, с когото тясно го свързва общата им любов към благозвучността на руския език. Когато няколко месеца по-късно научава за внезапната смърт на този, когото е бил готов да следва като непогрешим водач, той изпитва толкова дълбока покруса, сякаш този човек му е бил по-близък от който и да е член на семейството му.

Но какво представлява съобщението за естествената смърт на Блок в собственото му легло на четирийсет и една година в сравнение с разпространеното през следващия август съобщение за екзекутирането от политическата полиция на поета Николай Степанович Гумилев, обвинен, че е участвал в някакъв контрареволуционен заговор. Този път Пастернак с ужас си дава сметка какво „престъпление“ в очите на властите представлява свободната мисъл. Оттогава насетне в името на сигурността на държавата и идеологическата чистота на гражданите полицията е упълномощена да пребърква чекмеджетата, да си пъха носа в цялата кореспонденция и да хвърля в затвора когото намери за добре, под каквото и да е претекст. Никой не е защитен от тези опиянени от всемогъществото си манияци. В техни ръце са животът и смъртта както на кварталния обуцар, така и на най-големите писатели на Русия. За да не сбърка по някакъв начин, режимът твърди, че е възможно и даже похвално да се пише поезия, произлизаща от голямата социалистическа идея. За тази цел е достатъчно да се следват съветите на администрацията и да се избере лична муза — вече не зад кулисите на театрите, а в бюрата на КГБ, където под всяка униформа бие сърце, посветено на каузата на пролетариата. Без да вярва особено на това идилично сътрудничество между поетите и полицаите, Пастернак се оставя да бъде убеден от Брик и Маяковски да създадат заедно издържани в политическо и естетическо отношение издателство и списание: МАФ (Московска асоциация на футуристите). Като се старае да приема нещата с търпение, Пастернак даже присъства на 23 декември 1921 г. на откриването на IV конгрес на Съветите, на който непогрешимият Ленин, председател на Съвета на народните комисари, обещава да представи доклад за електрификацията на страната и за интелектуалното развитие на нейното население. Седнал до Маяковски, Пастернак с изумление се вслушва в тази програмна реч за провеждането на индустриализацията на цялата страна и за

унифицирането на комунистическата идея, която вече единствена ще се ползва от правото на израз. Това робство на духа, с чиято необходимост изглежда всички слушатели са съгласни, кара Пастернак да настръхне, както би настръхнал от нахлуване в дома му. Изведнъж той вече не се чувства у дома си в тази Русия с намордник и в същото време не знае къде да отиде, за да накара да го чуят. Измъчван от поройното красноречие на Ленин, той ще изчака да си отиде у дома, за да произнесе присъда над човека, който отсега нататък според него въплъщава всички заплахи на диктатурата чрез всички съблазни на интелигентността.

Намеренията на комунистическата власт спрямо интелектуалците скоро брутално се изясняват. Вдъхновявано от марксистката теза, според което културата трябва да бъде изключително пролетарска, правителството най-напред сформира групата „Пролеткулт“, съставена от разпръснати в цялата страна идеологически ядра, предназначени да образуват масите „в здравия смисъл“! Тези различни литературни групи скоро се обединяват в „Руска асоциация на пролетарските писатели“, или РАПП, която е натоварена със задачата да ръководи творците по пътя на историческата и политическата правда. От самото начало тя се сблъсква с Маяковски и с Пастернак, чието списание *ЛЕФ* е преценено като анахронично и буржоазно. Тъй като е подкрепяна от държавата, РАПП не може да не смаже всякакви опити на съперниците. За пореден път Пастернак чувства, че клонът, на който се е приютил, се огъва и застрашава да се счупи. Обаче той иска да накара целия свят да научи за тази смесица от надежда и тревога, която го владее. Пред един журналист той казва: „Чувствам, че в лицето ме брули вятърът на историята, този вятър иска да диша с революцията, с която и аз искам да дишам, и естествено изпитах желание да дишам с нея едновременно с развитието ѝ (...), но за да може диктатурата на пролетариата да се отрази в културата, не е достатъчно просто да съществува. Необходимо е освен това тя да упражнява действително гъвкаво господство, което да говори у мен, без аз да си давам сметка за това“.^[1] И се пита дали това е наистина така в настоящия момент.

Проснись, поэт, и суй свой пропуск.

Здeсь нe в обичaе зeвaть.

Необичайно дългата за този автор поема завършва с образа на Ленин, призоваващ тълпата и набиващ своето мнение по всеки въпрос, даже когато има предвид само развитието на електрификацията или най-доброто приложение на петрола:

*Но корпуса его изгиб
Дышал полетом голой сути
Прорвавшей глупый слой лузги (...)
Когда он обращался к фактам,
То знал, что, полоща им рот
Его голосовым экстрактом
Сквозь них история орет.*

След като изпълнява своя дял от политическата поръчка, Пастернак остава с впечатлението, че се е предпазил от заплахите, които няколко дни по-рано изправят нещастния Гумильов пред наказателния взвод. Като се възползва от видимо доброто разположение на властите към него, той с удоволствие завързва връзки на взаимно уважение с поетесата Ахматова, публикува няколко статии в *Современник*, продава книги в една кооперативна книжарница на Арбат, за да закърпи края на месеца, и като живее пестеливо, се отдава на удоволствието ден след ден да открива в това, което чете, нова причина да се възхищава от поетите на страната си зад стената от затворнически надзиратели. Именно по този начин след като получава от Марина Цветаева един сборник, чиито изключително чисти и откровени стихове го покоряват, той ѝ пише изпълнено с бурно възхищение писмо в Берлин, където тя се е приютила предходната година, за да избегне материалните и моралните трудности, които смазват Русия. Насърчен от примера на това успешно „дезертиране“, Пастернак все по-сериозно се пита дали и той не трябва да емигрира. Но от месец юни 1922 г. неговият сборник *Сестра ми — животът* излиза в Москва в нова редакция. От момента на появяването си тази поредица от повече или по-малко биографични поеми с едновременно

сдържано и дръзко звучене, ентусиазира познавачите. И Валери Брюсов, и Николай Асеев, и Иля Еренбург, и Осип Манделщам, и даже далечната, но винаги внимателна Марина Цветаева, всички просветени умове единодушно предричат на автора мечтаното бъдеще в изцяло обновената Русия от двойния ефект на футуризма и на революцията. Впрочем Борис е посветил книгата си на паметта на Лермонтов, тъй като — както ще пише по-късно — „за мен той винаги е бил олицетворение на съзидателната дързост (...) и на ежедневното утвърждаване на свободата“. В това време друг революционен лидер оспорва на Ленин благосклонността на тълпите. Това е Троцки (истинското му име е Лев Давидович Бронщайн). Отдавна бежанец в чужбина, където води активна пропаганда, в крайна сметка той се присъединява в Петроград към Ленин и там веднага оглавява авторитетно и с успех Червената армия. Но той знае как да се погрижи успешно за популярността си както сред войниците, така и сред цивилните. Влиянието му много бързо се прехвърля от военната в цивилната сфера. След като разбива съпротивата на Бялата гвардия, той безпощадно продължава делото си на чистка сред фалшивите революционери и истинските буржоа, които енергично са затваряни, депортирани и разстрелвани. Но Борис Пастернак е нащрек. Той знае, че отскоро ЧК е заменена от ГПУ и че при това ново название хайката за интелектуалци е узаконена и засилена. Отсега нататък виновността на всеки започва от чекмеджето с документите му. Всяко привикване от властите е опасен знак. Обаче става така, че Троцки иска да види Пастернак и че той пък искал да го помоли за някои лични услуги. Когато се отправя към съдбовната среща, сърцето на Пастернак е в зъбите му. Обаче още от самото начало, когато го посреща, Троцки се показва любезен към посетителя. Той просто би искал да знае какво кара този широкоизвестен писател да иска да направи една обиколка в чужбина. Запитан за лоялността си към режима, Пастернак отговаря спонтанно, което кара събеседника му да смята, че единственото му желание е да брани зад граница добродетелите на съветския социализъм. Борис даже признава, като се изчервява, че е влюбен в забележително младо момиче — Евгения Лури (умалително Женя), студентка в Ателието по изкуствата в Москва, че е решил да се ожени за нея и че се надява да получи виза, за да направи сватбено

пътешествие в Германия, където те имат роднини и приятели. Като великодушен принц Троцки дава визата.

Сватбата е отпразнувана в Москва в пълна еуфория посредством горещините и влюбената двойка се измъква към нов, едновременно германски и брачен свят. Те се чувстват отчуждени в този капиталистически Берлин, където може да се купи всичко, да се мисли всичко и да се говори всичко, без човек да бъде обвинен в предателство. Водени от родителите на Борис, те намират там толкова сънародници, доволни от съдбата си на емигранти, толкова руски издатели, библиотекари и журналисти, че се питат дали истинската Русия не е тук, докато те си мислят, че е там, под вледеняващия поглед на Ленин, на Троцки и на хората от ГПУ. В тази среда на изгнаници, изпълнени едновременно с носталгия и с желание за разплата, възхищението на Борис Пастернак от последните поеми на Марина Цветаева е толкова голямо, че те си разменят безкрайни писма, за да споделят общата си страст към изкуството. Евгения Лури, която е колкото красива, толкова и ревнива, и колкото благоразумна, толкова и властна, се изпълва с подозрения към това приятелство. Ако любимият автор на Борис бе от мъжки пол, тя би приветствала неговия избор, но тъй като става дума за жена, тя вижда в нея съперница, дегизирана заради целите си като писателка, и това я ядосва. И тъй като Борис Пастернак и Марина Цветаева продължават да си изпращат послание след послание с поздравления, тя даже се страхува, че тази претоварена кореспонденция може да отклони съпруга ѝ от собствената му истинска работа. Засегнат от критиките на *Теми и вариации*, чиято мистичност авангардните духове непохватно възхваляват, Пастернак прави опити в прозата. Но най-вече очаква с нетърпение хонорарите, които Държавното издателство му е обещало за *Сестра ми — животът* и се захваща да преведе на руски германски революционни поеми; те са оскъдно платени, но са повече от двайсетина. Това ще му позволи поне да осигури „готовите“ ястия в германската лавка. Обаче неговите потребности му пречат, си мисли той, да покаже още отсега истинския си поетичен ръст. Като се връща за няколко дни в Москва, на 11 май 1924 г. той пише на жена си: „Мила Женя, ако можех наистина да направя нещо свръхфантастично, да можех да пиша до три часа и на другия ден — това е началото на нов текст — да можех да се съзерцавам от висотата на всички дървета, с

очите на всички къщи, с жегата на нагорещения до бяло площад! Но случаят не е такъв!“.

Обаче завръщането в Москва не го вдъхновява повече от броденето из Германия. Все пак той преживява огромната радост да присъства там на раждането на своя първи син Евгений^[2]. Изведнъж самите думи „жена“ и „дете“ придобиват чудотворен смисъл за него. До този ден той ги е произнасял нормално, както и който и да е друг термин от ежедневиения речник. И внезапно всичко засиява. „*Истинска жена и истинско дете*. Моите! — пише той на Женя. — Това са точно те. Искам да кажа, че в моя език — след като цял живот съм бърборил или говорил на него, (...) тези две думи «жена» и «син» не биха могли да означават нищо по-прекрасно, нито по-пълно със смисъл.“ Новите му задължения като баща на семейство го карат да не се задоволява вече за препитанието си с невзрачната работа по преводите, а от края на 1924 г. приема редовна работа на документалист в библиотеката на Комисариата по външните работи. Там издирват документи, които „хвърлят светлина“ върху идеите на Ленин относно огромното начинание за икономическо и социално възраждане, които той е разработил по време на престоя си в чужбина. Задачата му е да се намери проява на гениалност във всяка инициатива на великия човек още от най-ранната му възраст.

Тъй като му се плаща, за да размахва кадилницата, Борис не протестира срещу това славословие по команда. Но когато е сам в стаята си, пред белия лист, той отстъпва на потребността да пише заради себе си, без да мисли за преценката, която другите ще правят на неговото свидетелстване. Като се възползва от предвидените през 1925 г. чествания по повод двайсетата годишнина от първия метеж срещу царския режим, той написва на един дъх своя разказ в стихове *Деветстотин и пета*, който е ехо от неговите юношески емоции при спомена за първия политически трус, разлюлял страната. В тази поредица от поеми, в която се стреми да опише мизерията на фабричните работници, куража на студентите от левицата, чийто ръководител Бауман е убит от противници от крайната десница — „черносотниците“, той си доставя удоволствието да опише също както ледената оскъдица в Москва в навечерието на сблъсъците, така и

свирепите схватки по улиците на Санкт Петербург. За всяка обрисувана картина го вдъхновява един и същи ентусиазъм, една и съща горест:

*Тротуары в бегущих.
Смеркается.
Дню не подняться.
Перекату бальбы
Отвечают
Пальбой с баррикад.
Мне четырнадцать лет. (...)
Эти дни: как дневник
В них читаешь,
Открыв наугад.*

Мимоходом изказва възхищение от бунта на моряците и посвещава химн на *Лейтенант Шмит*, който е екзекутиран заради това, че застава начело на въстанието на флота в Севастопол. Тези текстове с безукорно революционно звучене са публикувани на части в различни списания и спечелват на автора почти братското одобрение на властите. Но ако по върховете преценяват, че той е разбрал добре единоклониия порив на първите болшевики, там не престават да се питат какво мисли той за резултата от политиката на колективизацията и на последвалата от нея уравниловка. Макар по принцип да е „признат“, в действителност той се намира под много внимателно наблюдение. Като повечето от своите събратя, той е принуден да търси общественото отношение към творенията на перото си извън бюрата на администрацията, извън изцяло зависимите от режима вестници. Така с изключителна радост научава от едно писмо от баща си, че той се е срещал с Райнер Мария Рилке и че според големия германски поет Марина Цветаева и Пастернак са бъдещето на руската поезия. Но на 31 декември 1926 г., тъкмо когато се готви да напише материал в почит на Рилке, научава от вестниците за смъртта на своя безусловен почитател и тази новина му отнема всякакво желание да се бори по-нататък чрез думите. С празна глава и скръстени ръце той не чака вече нищо от живота. Някои от неговите поеми или стихове все още се появяват тук-там в предназначени за ограничена публика списания. Приказката му в

стихове *Спекторски* минава почти незабележимо, въпреки ласкателното представяне, което ѝ прави в последните си броеве списанието *Красные новости*. Хората не възприемат нито с чувства, нито с разум този непостоянен герой, който не знае точно кой е, къде отива и който шляпа непохватно в реката на историята. Обаче по това време съкровената мисъл на автора е точно такава. Въпреки че е дълбоко влюбен в жена си и е горд, че му е родила син, в същото време той се пита дали е способен да бъде друго, освен най-обикновен жребец за разплод. Впрочем той не страда извънредно много от това, че временно е разделен от нея. Даже в момента, когато от Москва ѝ пише: „Какво щастие, че си моя! Какъв ужас, ако принадлежеше на някой друг! Бих полудял от мъка и бих умрял от това!“, той не престава да се укорява за интелектуалното си бездействие. Струва му се, че целият свят около него се движи и единствен той тъпче на едно място. Внезапно започва да си мисли, че цялото му нещастие произтича от етикета „футурист“, който са му лепнали, когато всъщност е верист^[3]. Той се опитва да обясни това в писмо до Маяковски и, за да е последователен в принципите си, си дава оставката в *ЛЕФ*. След като напуска *Артистичния фронт на левицата*, той не мисли за никакво друго обединение. Единствената му амбиция е да бъде „самия себе си“. Но възможно ли е това все още в страна, в която всеки изглежда виновен за нещо? *Руската асоциация на пролетарските поети* (РАПП) възнамерява да накара да се уважават политическите и социалните предписания на СССР. Така че в края на 1925 г. тя започва кампания на убийствено очерняне на писателите Борис Пилняк (псевд. на Борис Андреевич Вогау — б.р.) и Евгений Иванович Замятин, които се осмелили да публикуват свои творби в чужбина, без предварително да са поискали разрешение от Партията.

Изведнъж Съюзът на писателите, който до този момент претендира за пълна професионална независимост, се оказва оглавен от „комитет за контрол“, вече не художествен, а политически. Тутакси Пастернак е обзет от зловещо предчувствие. И то не го лъже: към месец април научава, че един от приятелите му, член на *ЛЕФ*, журналистът Владимир Силов, е ликвидиран от ГПУ, без никой да сметне за необходимо дори да обясни мотивите за тази екзекуция. Скоро след това, на 14 април 1930 г., избухва новината за

самоубийството на Маяковски. Каква е причината за този отчаян жест? Неразумен политически ход? Литературно разочарование? Любовна мъка? Или просто умората от вегетирането в държава, където животът, както и изкуството са станали еднакво безсмислени? Впрочем, колкото повече писателите се свиват в бърлогите си, толкова повече функционерите се перчат в своите кабинети. Когато Пастернак, Женя и техният син си позволяват кратка почивка в провинцията близо до Киев, навсякъде започват постепенно да „ликвидират“ собствениците на няколко къса земя, за да изтръгнат от главата им сатанинската концепция за собственост. Наричани *кулаци* (дума, която на руски означава „юмруци“), тези „грабители“ са депортирани с цели влакове и на мястото на конфискуваните от тях земи са организирани кооперативни организации, колхози. Кулаците даже не се опитват да протестират срещу конфискуването на богатата им в полза на колективите. Те много добре знаят, че да протестираш в СССР, означава да влошиш положението си. И за капак на всичко, през декември същата година в Москва започва процесът срещу всички онези, които чрез действията си, пропагандата си или своята злонамереност саботират съветския прогрес, като се опират на чуждестранни капитали. Така се оформя юридически амалгамата между фалшивите революционери и истинските агенти на западния капитализъм. Комунизмът вече не може да се критикува дори и най-мекко, без едновременно с това да не станеш предател на родината си. Налаганите в случай на отклонение наказания са толкова тежки, че е по-добре да се стои колкото е възможно по-далече от трибуналите. Впрочем Пастернак вече е възприел това отношение — едновременно почтително и предпазливо, още когато през 1925 г. започва да се придържа към резолюцията на Централния комитет на Комунистическата партия относно литературата: „Ще бъде абсолютно неоправдано да пренебрегваме фундаменталния факт, какъвто е завземането на властта от работническата класа и съществуването на диктатура на пролетариата в нашата страна. Следователно всичко води до предположението, че ще бъде създаден отговарящ на нашето време стил (...). Във всеки случай, аз ще добавя няколко думи (...). Въпреки всичко, напоследък аз започнах да работя и усетих, че у мене се съживяват убеждения, които изглеждаха отдавна погребани. Мисля, че трудът прави човека по-умен и по-благороден и че човекът на

изкуството не може да очаква добро отникъде другаде, освен от собственото си въображение“. С други думи, въпреки че признава еволюцията на изкуството към един вид популистски реализъм, Пастернак отказва да отрече царствената независимост на твореца, когото никаква политическа принуда не може да застави да промени нито идеите, нито стила си. Във всяка диктатура съществуват много степени на покорство на заповедите на властта. Те варират от пасивното приемане на декларираното одобрение до пропагандирането ѝ със слово и с перо. Като възприема поведение, което е междинно между първото и второто отношение, Пастернак си въобразява, че ще обезоръжи недоверието на властите към неговата литература, която е твърде ексцентрична по форма и не е достатъчно конвенционална по същността си. Започва да се чувства известно подобрене във всекидневието на градовете и селата, където вече не се опасяват от бедствията на глада. Даже Съюзът на писателите си построява сграда, запазена за членовете на гилдията. Пастернак ходатайства за апартамент в този благословен от боговете дом, защото, както пише в официалната молба: „Тук от всички страни ме връхлитат шумовете на съседите, успявам да се концентрирам само на моменти и то под влиянието на крайно и върховно отчаяние, което прилича на загуба на съзнание“. Уви! Независимо от многобройните постъпки, той няма да получи благоволенieto за редовно настаняване в Дома на писателите. Въпреки че отношенията с неговата съпруга Жения значително са охладнели, у себе си той я упреква, че не го подкрепя повече в разочарованията и неволите му. Освен това му се струва, че тя не е успяла да му помогне, когато се е опитал да осигури квартира в Дома на писателите.

За да се утеши за този неуспех, той решава да замине с цялото си семейство във взетата под наем селска къща близо до Киев, заедно с един от своите приятели, пианиста Генрих Густавович Нейгауз и неговата съпруга Зина. Обаче този престой, от който той не очаква нищо друго освен простички удоволствия, внезапно придобива за него смисъла на прозрение. Там са също децата на семейство Нейгауз. И всички заедно, младите и не толкова младите, поддържат във вилата атмосфера на веселие, на ежедневни сюрпризи, на музика и игри, от която на Борис му се замайва главата. Ден след ден, като демонстрира „законната“ нежност към съпругата си, той се отегчава край нея и

остава с впечатление, че си губи времето, като се опитва да я заинтересува с проблеми, различни от материалните. На моменти тя му е съвсем чужда, сякаш не са живели осем години под един покрив. С всеки ден тя все повече се отдалечава от него и се сближава със сина им, седемгодишния Евгений, когото обожава. Дали е приела събирането със семейство Нейгауз, за да достави удоволствие на мъжа си или на сина си? Центърът на тази приятелска сбирка безспорно е съпругата на Генрих Нейгауз, изключително красивата Зина — лъчезарна брюнетка със съвършено оформено лице и с огромни горещи кестеняви очи. „Зина беше толкова красива тогава — ще пише художникът Роберт Рафаилович Фалк — че никога няма да забравя стойката на главата ѝ и този профил.“ В предговора на своята книга *Охранна грамота* Пастернак също упоменава тази почти свръхестествена гледка. „Тя много приличаше на един портрет на жена от Гирландайо (Бигорди Доменико — итал. живописец — б.р.). Човек би искал да се къпе в усмивката на лицето ѝ. (...) Целият свят не може без нея, защото сама по себе си тя е събрала всичката женственост на света.“ Това, което удивлява Пастернак, е фактът, че тя съблазнява, без да се стреми да съблазни. Оглеждайки се около себе си, той намира собствената си съпруга все повече и повече банална и разочароваша. Внезапно има усещането, че се е заблудил, като се е оженил за Евгения, и се страхува от перспективата да понесе последствията от този избор до края на дните си. Има ли още време да поправи тази грешка на младостта? За да приведе мислите си в ред, той приема да участва в екип от писатели, натоварени от *Новое время* и *Известия* да честват в пресата чудото, осъществено благодарение на петгодишния план в мините на Урал, за което се говори, че ще преобрази из основи световната икономика.

На връщане от този вълнуващ и изтощителен репортаж Пастернак, придружен от съпругата си, се среща със Зина Нейгауз в Тбилиси, Грузия, където са им предложили гостоприемството си грузинският поет Тициан (Юстинович) Табидзе и неговата съпруга. Тази втора среща със Зина е решителна. Междувременно Евгения е имала бурна разправа с мъжа си; тя не приема новия му захлас по Зина. Напразно той ѝ се къльне, че тя не е за него нищо повече от приятна приятелка, тя отдавна е отгатнала истинските му чувства. Евгения заминава със сина им за Германия при родителите на Борис

Пастернак, които са готови да я приютят и да ѝ съчувстват, без да се надяват твърде много, че между съпрузите ще настъпи помирение. От друга страна, макар че се радва на предстоящата раздяла, Пастернак се чувства виновен, че я е причинил. „Скоро след това — пише той в *Хора и положения* — в две семейства, моето и едно приятелско семейство (семейството Нейгауз), настъпиха бъркотии, усложнения и морално мъчителни за засегнатите промени. За известно време аз и моята спътница (Зина), която впоследствие ми стана втора съпруга, нямаше къде да се подслоним. Ташвили ни предложи да живеем при него в Тбилиси.“ Въпреки че винаги категорично е твърдял, че презира материалните удобства и официално утвърдените положения, веднага след завръщането си от Грузия Пастернак не се колебае повече, скъсва окончателно с Евгения и се жени повторно за Зина Нейгауз, която в това време се е развела, и съобщава за събитието на обичайната си довереница Олга Фрайденберг: „Аз съм напълно щастлив със Зина. Да не говорим за мен, но аз вярвам, че и за нея също няма нищо случайно във факта, че се срещнахме“. Това „влизване в правия път“ го кара да се настани с жена си в много порутения апартамент на ул. *Волхонка*. Но след разпускането на всички повече или по-малко легални писателски организации и след създаването на Съюза на съветските писатели, който обхваща всички тях, той отново ходатайства да му се даде прилично жилище в принадлежаща на тази организация сграда на *Тверски булевард*, в Москва. И за негова изненада молбата му е удовлетворена. Веднага след това, за да отпразнува чудото на срещата си със Зина, той ѝ посвещава сбор от пламенни поеми, самото заглавие на които прилича на изповядване на вяра: *Второ раждане*. Обаче още от първите строфи Пастернак предупреждава читателя, че тази поетична поредица е плод на разнообразни и същевременно свързани помежду си вдъхновения:

*Здесь будет все: пережитое.
И то, чем я еще живу,
Мои стремленья и устои
И виденное наяву.*

Така по странен начин възпяването на идеалната жена се смесва с описанието на пейзажите, където тя му се е явила за пръв път — тези на снежните планини на Кавказ или на бреговете на Черно море. В еуфорията на това двойно прозрение той не се колебае да смеси поривите на сърцето, красотите на природата и тежката работа на тези, които се блъскат, за да се увеличат природните богатства на страната. Той се възхищава от работниците с мазолести ръце, които не щадят силите си, и тези, които „бащински“ ги наблюдават. За да завърши този химн на живота, макар и труден, мрачен и несправедлив, поетът възкликва: „И ето че идва четвъртата година от петгодишния план!“.

Това почти библейско възвестяване на „възкресението на СССР“ благодарение на ревностното прилагане на петгодишния план, скоро след това се проявява в публикуването на тома *Второ раждане* и в публикуването през следващата година на цялата дотогавашна поезия на Пастернак. Но това проявление е скоро помрачено за него от арестуването на поета Осип Емилович Манделщам, виновен според ГПУ, че е написал сатирични стихове за Сталин, които се предават от ръка на ръка. Донос, обиск, изземване на всички компрометиращи документи. В средата на май 1934 г. Осип Манделщам е откаран в зловещите помещения на Лубянка, където инквизиторите на службите го подлагат на неумолим разпит. Нали именно той се е осмелил да напише в своите стихотворения: „Живеем без даже да усещаме страната под нозете си“ и „На десет крачки от нас гласът ни заглъхва“?

Манделщам признава, че е автор на това „оскърбление“ към свободата и следователно към гениалния Сталин, великият вдъхновител на победоносната революция. След разпита си той е хвърлен в затвора за разпространение на диверсионни творби. Като се подчинява на рефлекс на възмущението и след като се е консултирал със съпругата на поета, Пастернак се опитва да направи постъпки пред Бухарин — големият комунистически теоретик, ръководител на Коминтерна и главен редактор на *Правда*. След това, като не получава никакъв задоволителен отговор на своите протести „в името на изкуството“, той се нагърбва да телефонира лично на Сталин. Версиите за този странен телефонен разговор варират според свидетелите. Но съпругата на Манделщам е категорична. След като

изказва учудване, че Пастернак се намесва в толкова банална история, Сталин го пита направо:

— Според вас, този Манделщам е голям поет?

— Проблемът не е там — заеква Пастернак.

— Какъв проблем?

— Проблемът за вината на интелектуалците. Бих искал да се срещнем, другарю Сталин, за да разговаряме!

— За какво?

— За живота и смъртта!

В представата на Пастернак става въпрос преди всичко за „смъртното наказание“, но Сталин, който има други идеи наум, внезапно затваря телефона и отказва да отговаря повече на каквито и да е въпроси на този „смахнат представител на буржоазната литература“. Скоро след това Манделщам е изпратен за три години в ледената самота на Воронеж. Там той се самоубива след изтощителен престой в местния ГУЛАГ.

В края на 1934 г. „аферата Манделщам“ е отдавна забравена и Борис Пастернак, с чувството, че е изпълнил докрай дълга си да помогне на нещастен събрат, приема да участва в първия конгрес на Съветските писатели на 17 август. Аплодиран от някои, отричан от други, той обединява цялото събрание с речта си, с която закрива дебатите. Без да бяга от неизбежната разлика между истинските пролетарии и техните „спътници“, той определя конгреса като първа стъпка към искрено побратимяване между твърде гордите със знанието си интелектуалци и твърде недоверчивия към образованите умове народ. „Не се отделяйте от масите — препоръчва той горещо в заключителната си реч; (...) При голямата топлота, с която ни обграждат държавата и народът, има много голяма опасност да се превърнем в сановници на литературата. Нека се пазим от тази суетност в името на това, което е самият ѝ източник, в името на дълбоката, активна и плодотворна любов към родината ни и днешните ѝ велики личности.“

Тази помирителна реч отприщва буря от аплодисменти. Пастернак е избран с овации в управлението на Съюза на съветските писатели. И все пак това официално ръкополагане, с което всички, като се започне със съпругата му Зина, го поздравяват като заслужаващ почитта на поколенията, му оставя усещането за неприятен вкус. Струва му се, че с прекаленото си красноречие или снизхождение е предал някого. В действителност той се опасява да не би видното му положение да го повлече към изпълняването на безбройни протоколни задължения, тъй като той е щастлив само в сянката и тишината. На 30 октомври 1934 г., няколко седмици след триумфа си, той пише на Олга Фрайденберг, която може да го разбере по-добре от всеки друг: „Иска ми се да забравя всичко и да се измъкна някъде за година-две. Имам ужасно желание да работя, най-сетне да напиша за пръв път нещо, което си струва, нещо човешко, в проза, тъжно, досадно, скромно, нещо велико и същностно. Но няма начин. Подложен съм на някаква телефонна безочливост, отвсякъде ме викат, като че ли съм куртизанка в служба на обществото. Аз се боря с това, отказвам на всички. Този отказ поглъща времето ми и всичките ми сили. Колко срамно и тъжно е всичко това!“.

Никога той не е бил толкова искрен, както когато изразява отвращението си да се появява пред хората, когато всъщност иска да посвети цялото си свободно време на изразяването на мислите и на мечтите си, които понякога неочаквано му хрумват. Не може ли да го оставят да работи в сянката? Даже и ако единствено на него му доставя удоволствие да се лута под музиката на своите идеи и своите стихове.

[1] Пастернак: *Пастернак за самия себе си*. — Б.а. ↑

[2] Роден на 23 септември 1923 г. — Б.а. ↑

[3] Верист — от итал. *verissimo*, от *vero* — правдив. Течение в литературата, чиито носители дълбоко съчувстват на угнетения народ. В техните произведения лъха настроение на обреченост, породено от социалната несправедливост. — Б.р. ↑

IV

ВТОРОТО РАЖДАНЕ

Тъй като подозрението все по-плътено обхваща горните етажи на държавата, годината 1935 започва със серия арести и процеси, вследствие на убийството на 1 декември 1934 г. на Сергей Киров, ръководител на комунистическата партия в Ленинград, чиято популярност застрашава тази на Сталин. Първоначално заедно със Зиновиев и Каменев, член на триумвирата — „тройката“, която управлява СССР, Сталин успява да отстрани конкурентите си, като организира да бъдат съдени и екзекутирани за принадлежност към „Антисъветски обединен троцкистко-зиновиевски център“. Отсега нататък той запазва цялата власт само за себе си: като председател на Съвета на народните комисари той властва както над армията, така и над тайната полиция, която отново е сменила името си и сега се нарича НКВД. Но за да докаже необходимостта от своето съществуване, НКВД умножава обиските, „силовите“ разпити и противозаконните конфискации. Тъй като всичко написано и всяко писмо се наблюдават, интелектуалците внимателно претеглят всяка дума, преди да я положат на хартия. Един неумел епитет или погрешно поставена запетая могат да изпратят автора в ГУЛАГ. Според Сталин първата задача на писателите е да разяснят на света достойнствата на своята родина. Той даже заявява публично пред представители на професията, че комунистическите автори са „инженери на човешката душа“ и че „производството на души е по-важно от това на танкове“. Все още заслепен от това признание на върховната роля на литераторите в обществото, Пастернак научава през следващия ноември за самоубийството на младата съпруга на „бащата на народите“ и решава да изпрати на Сталин съболезнователно писмо. Незабавният резултат е, че Сталин му предлага да замине командировка в Париж, където на 21 и 22 юни 1935 г. се провежда Международен конгрес на писателите в защита на културата. Ужасът на Пастернак от официалните прояви и състоянието му на умора и изнервеност, в което се намира след

многобройните нощи безсъние, го карат да отклони поканата. Но от високо място му дават да разбере, че измъкването от задължението от негова страна ще бъде сметнато за отричане на прогресивната политика на страната му. Освен това му обясняват, че „изключителният“ характер на такова представителство изключва присъствието на съпруга редом с него. Така че Зина ще остане в Санкт Петербург и ще се задоволи, както всички останали и както нещастната Евгения, да следи в пресата проявите на своя герой в чуждестранната джунгла. Съкрушен, Пастернак се покорява и се качва на влака с усещането, че е фалшив посланик на кауза, в която вече не вярва. Обаче в Берлин той има възможността да прегърне сестра си Жозефина, но няма сили да отиде да види родителите си. Смята, че както за родителите му, така и за него вълнението ще бъде прекалено силно. Остава му да се изправи пред главното изпитание: излизането на трибуната в двореца „Mutualité“ в Париж. Преди да застане пред френската публика и пред неколцината руски писатели емигранти, които са напуснали страната си, за да заминат за Франция, той разпитва наляво-надясно за чувствата и на едните, и на другите по отношение на Русия. От кореспонденцията с Марина Цветаева той е научил, че в страната, която я е приела, тя не се радва на толкова обич и възхищение, колкото заслужава. Нейните емигрирали сънародници я укоряват — казва тя — че изпитва симпатия, уважение и даже известна носталгия към една все по-догматична и нетолерантна Русия. Борис разчита на спомена за дългото им епистолярно приятелство, за да разсее недоразумението. Обаче, когато вечерта на конгреса я среща, тя е заобиколена от толкова известни френски писатели, че той се пита какво търси на този славен ареопаг (Висш политически съд в Древна Атина — б.р.). Наслуки при запознаването той приветства Пол Елюар (псевд. на Йожен-Емил Пол Грендел — б.а.), Луи Арагон, Елза Триоле (Каган), Андре Пол Жид, Жан Геено (псевд. на Марсел Геено — б.р.)... и някои други. Докато стиска ръце и промърморва смутени отговори на похвалите на някои, Марина Цветаева го поглъща с очи. Той би дал какво ли не, за да може тя да прогони всички тези натрапници и да се усамоти с него, за да си побъбрят задушевно за поетичното си творчество. Но вече го викат на трибуната. Говорейки ту на руски, ту на френски, с който се справя достатъчно добре, той излага собствената си теория за изкуството, което е един вид абсолютна

свобода и върховно безгрижие, които също както ясновидството са сродни с божествената дарба. По-късно, в едно писмо на френски до Жозефин дьо Поаяр той ще се върне на тази дефиниция: „Не съм нито моралист, нито помирител, нито филантроп, може би даже не съм и нормален и хуманен човек“.^[1] Аплодират го бурно, не толкова заради това, което казва, колкото заради топлия му баритонов глас, блестящия му и откровен поглед и поведението му на литературен пират.

„Този човек очевидно не беше повърхностен, ще пише Жаклин дьо Поаяр след първата си среща с него; той имаше голяма душа, готова да пресъздаде всичко, което животът ще му поднесе!“ Такова ще бъде впечатлението и на Марина Цветаева след края на конгреса. Но когато най-сетне се оказва насаме с него, тя с разочарование го чува да признае, че е пътувал до Париж, подчинявайки се на заповедта на Сталин, и че въпреки всичко, което се разправя в чужбина, да се живее в СССР е кошмар, към който интелектуалецът трудно се приспособява. Когато му разказва за неизлечимата си тъга, че е избягала от Русия, и за желанието си да се върне там, той я спира с няколко думи: „Не отивай там, Марина. В Москва е студено. Пълно е с течения!“. Тя не може да измъкне от него никаква друга информация. Дали той не се опасява от нея, както всичките им сънародници се опасяват от съседите си на стълбищната площадка? Разочарована, тя ще пише на приятелката си Анна Тескова: „Срещата ми с Пастернак представляваше отсъствие на среща“. Той, от своя страна, би могъл да каже същото: тя идва да го види за последен път в хотела му със съпруга си Сергей Ефрон и двайсет и три годишната им дъщеря Ариадна, която се представя за революционерка до мозъка на костите си, и десетгодишния им син Мур, на който му е скучно сред големите и преценява, че те говорят, без да казват нещо, докато вестниците казват всичко, което трябва да се знае.

Дълбоко разочарован от своето приятелско чувство към Марина Цветаева, тази талантива и с твърд характер жена, която упорства да публикува творбите си в страна, която не е нейна, той се отказва да я убеждава да следва примера му и най-сетне си казва, че посвоему тя е толкова инат, колкото и той. Обратното пътуване на Пастернак с кораб през Англия и Балтийско море сломява докрай нервната му устойчивост. В Санкт Петербург той пристига в толкова напреднало изтощение, че мисли, че е на прага на смъртта. Разтревожена от

честите му прилошавания, Зина се притичва да се погрижи за него. След като известно време се прехвърля от един почивен дом в друг, той не се чувства добре в нито едно от тези специализирани учреждения и на 6 октомври 1935 г. пише на своя грузински приятел Табидзе: „Мислех, че мъките на самотата ще ме накарат да полудея (...) но нямам никакво намерение да се лекувам или да заминавам където и да е на лечение или на почивка... Искам да се опитам да работя. (Станаха вече повече от четири месеца, откакто не правя нищо!)“. След като се завръща у дома със скъпата си Зина, която повече не се отделя от него, той решава, че това завръщане към навиците и местата на щастието му все още е най-доброто лекарство. Първа констатация: докато изчаква мозъка, ръката му отново има желание да пише. Той се възползва от това, за да поздравя Сталин, че е обявил, наистина по искане на Лили Брик, че Маяковски е „най-добрият и най-чистият от поетите на съветската епоха“. След което във връзка с това пише една след друга две поеми, едната от които — *Артистът*, в първата си редакция съдържа строфи, които впоследствие ще бъдат премахнати, но които са в прослава на този, чието „велико като земята“ политическо дело Пастернак приветства, без да го назовава по име; той даже му приписва бележита далновидност във всичко и вижда в него „гения на действието“. Публикувана в този вид в *Правда*, поемата изненадва приятелите на Пастернак. Да не би да се е продал на НКВД? Да не би да има амбиции извън литературата? Но няма нищо подобно. Истинската тревога или истинската амбиция, която го преследва, Пастернак обяснява в писмо от 8 април 1936 г. до грузинските си приятели Табидзе: „Току-що приключи един период от литературния и от собствения ми живот. Що се касае лично до мен, това даже вече беше свършено: не можех да постигна нищо в прозата, бях отчужден, превеждах. Знам ли какво трябва да правя сега? Да. Но няма да го кажа на никого, освен може би на вас, но под клетвата на най-дълбока тайна!“. И няколко месеца по-късно следва признание към същите получатели: „Не мислете, че наистина съм свършен, че всичко, което ще правя отсега нататък, ще бъде със същото настроение. Аз ще пиша проза, ще видите. Ето вече два дни, откакто съм се захванал. Знам само едно, че тя ще бъде жива. И че точно в нея ще се видят отново онези доказателства за жизненост, които изглеждаха изчезнали от произведенията ми след *Второ раждане*“.^[2]

Всеки път, когато се пита какво предпочита в сферата на литературните замисли и изпълнение, Борис Пастернак се оказва пред един и същ проблем. В момента, докато пише дадена поема, той е толкова омагьосан от музиката на думите и сюрпризите на римите, че всеки друг начин на изразяване му се струва отчайващо банален. След това, като препрочита текста си, той започва да се убеждава, че мисълта му би имала повече сила, повече автентичност в прозаично изложение. Без да говори много за това, той сравнява голата и съвършена истина на прозата с лицето на жена, която е толкова красива, че няма нужда от никакъв грим, за да съблазнява. Поради неговите изисквания за простота и искреност, красотите на поетичния език понякога го отблъскват като прекаленото притворство на кокетка. За да оправдае внезапното си влечение към прозата, години по-късно той ще напише на Жаклин дьо Поаяр: „Винаги съм имал усещането, вкуса към единството на всичко, което съществува, към съвкупността на всичко живо и мърдащо, което отмира и се появява, към съществуването и целия живот. Обичах гледката на всякакъв вид движение, феномените на сила, на действие, харесва ми да сграбча този пъргав свят на универсалния вихър и да го превърна (...) това е моят символизъм, моята характеристика на действителността, моята равнозначност на детерминизма на класическия роман. Аз описвам характери, ситуации, детайли, особености с една и съща върховна цел, за да опровергая идеята за желязната причинност, за абсолютната необходимост, да представя реалността, както винаги съм я виждал и изживявал, като спектакъл с характерно и изменчиво вдъхновение (...), като един от възможните варианти“.^[3] В действителност, въпреки че заявява, че е готов да се откаже от поезията, в следващия си роман, който вече си представя като историческа фреска, вдъхновена от събитията на собственото му съществуване, той не се отказва да вложи малко поезия, която ще припише на своя герой. Но тази малка концесия на удоволствията от римите не засяга по никакъв начин другите му убеждения. На 28 януари 1936 г. го възмущава една злобна критика в *Правда*, която осъжда „скандала“ с операта на Шостакович *Лейди Макбет от Мценска околия*, още повече че тя е последвана от серия статии за новите тенденции в киното, в театъра и в романа. Тези

критики, очевидно подчинени на заповед отгоре, осъждат „формализма и грубия натурализъм“ на някои „творци“, които не се притесняват да навредят на своята родина пред съгражданите си и пред задграничната публика.

На пленума на ръководството на Съюза на писателите в Минск, Пастернак се обявява енергично срещу заповедите, които политическата власт иска да наложи на събратята му в литературата. В речта си върху „Скромността и дързостта“ той се нахвърля върху онези, които поучават, без да имат никаква компетентност, за да ръководят избора на истинските творци. „Изкуство без риск и без вътрешна саможертва е немислимо! — се възмущава той. — Свободата и дързостта на въображението се завоюват с работа (...). Нима е работа на управлението на Съюза на писателите да ви казва «Бъдете по-дръзки»? Това е задачата на всеки от нас, това е нашата собствена задача (...). Не си спомням в нашето законодателство да има декрети, забраняващи да си гениален (...). Според мен геният е от вида на обикновения човек, но е нещо повече, той е по-важен и по-рядък представител на този вид, той е вечната негова проява.“ Няколко дни по-късно се разгаря нова серия дебати около някои статии на *Правда*, които отново се стремят да приравнят „литературните формалисти“ към враговете на пролетарската култура. Възмутената намеса на Пастернак предизвиква в пресата лавина от критики срещу онези, които като него се смятат за по-висши от другите, само защото размахват перо, вместо трион или ренде.

Тази буря в мътна вода се уталожва на 12 юни 1936 г., когато в съветската преса се публикува новата конституция на СССР, изработена от Бухарин по директивите на Сталин. В *Известия* се появява подписана от Пастернак бележка, в която одобрява добрите обществени отношения в Русия. И наистина, на книга няма нищо нередно в отношенията между милионите индивиди, всичките руснаци, и следователно всички послушни и взаимно заменими. Но какво ще стане на практика? Това е въпросът, който Пастернак тайно си поставя, когато се случва едно изключително събитие — шансът да срещне един след друг френските писатели Андре Малро и Андре Жид. Той е малко раздразнен от искрената вяра на последния в месианското бъдеще на комунистическа Русия. Верен на своя принцип за безпристрастност, Пастернак си позволява да каже и доброто, и

лошото, което мисли за своята нещастна страна. Неговият събеседник внимателно отбелязва и най-малките подробности и решава да преразгледа своята оценка веднага, щом пресече границата обратно.

И действително, едва завърнал се във Франция, Андре Жид публикува „Ретуши“ на прочутата си *Завръщане от СССР*. От момента на появяването си по книжарниците това „отмятане“ на един от бившите апологети на режима в Москва предизвиква яростта на Съюза на писателите, който обвинява Пастернак, че е предал своя лагер и настоява той да се присъедини към колективния протест на своите събратя. Но Пастернак не може да отрече нито дума от това, което е казал пред Андре Жид, и заявява, че отказва да се „нахвърли върху книга, която дори не е имал възможност да прочете“. Руската преса остава глуха за неговите обяснения и го обвинява в долен заговор с подозрителен представител на френския капитализъм. Смъртта на Горки на 18 юни 1936 г. за малко отклонява общественото внимание от „случая Пастернак“. Но властите и журналистите продължават да го питат за мнението му за най-разнообразни случаи, където е замесена съвестта, и никога не пропускат да го ударят през пръстите, щом той се отклони от „линията“. Във висшите сфери на властта чистката продължава. След осъждането на смърт на Зиновиев и Каменев, ужасен от това настървяване да се убиват „неудобните“, Пастернак отказва да постави подписа си под едно колективно писмо, с което се призовава да бъдат разстреляни за предателство маршал Тухачевски и неколцина други. Но въпреки противопоставянето му, той прочита името си под зловещия манифест. Извинението на приятелите му е, че ако не са поставили подписа му на видно място, полицията е щяла до края на дните му да го обвинява в липса на преданост към отечеството. И наистина, всяка изразена от Пастернак позиция е записана в регистрите на Лубянка, той е „номерирани“ като ученик в клас. И равносметката постоянно се поддържа актуална. При всяка проявена слабост следва затягане на гайките в пресата, при всяка проява на добронамереност — облага в натура. Така, за да го наградят за подкрепата му за новата конституция на СССР, му дават удобен апартамент в сградата на Съюза на писателите на ул. *Лаврушински* 17, в Москва, и дача в околностите на града, в *Переделкино*, в „селото на писателите“ — мирно пристанище, където се очаква те да размишляват върху най-добрия начин да служат на народа. Наистина,

за някои от тях тези грижи не са излишни, тъй като животът в Съветска Русия става все по-хаотичен и по-непредвидим. Всеки ден носи някакво сътресение в несигурното съществуване на гражданите. След назначаването на Ежов на мястото на Ягода начело на НКВД, Пастернак може да се надява на кратък отдых от полицейския тормоз. Но този нов народен комисар е маниак на тема систематично прочистване чрез елиминиране на подозрителните. Процесите за замисляне на заговори следват един след друг с адско темпо. На 21 юли 1937 г. без никакъв „очевиден“ мотив е арестуван и закаран никой не знае къде близкият приятел на Пастернак, „грузинецът“ Тициан Табидзе. На 22 юли друг от приятелите му, грузинският поет и общественик Паоло Яшвили (Павел Джибралович — б.р.) се самоубива. След това Борис вижда свой съсед от село, от Переделкино, да заминава между двама жандарми. Вече никой няма да го види. Междувременно Бухарин и Риков са изключени от Партията. Застрашени са даже най-високопоставени лица. Дали това е достатъчна утеха за останалите?

Сред всички тези сътресения и всички тези изчезвания има и едно раждане. Зина Пастернак ражда на Борис втори син, когото кръщават Леонид (умалително Лъоня) в чест на дядо му по бащина линия. Тъй като Зина Пастернак вече има две деца от първия си брак — Асик (Адриани) и Стасик (Станислав), Борис приема новите членове на семейството му с толкова обич и себеотдаване, като че ли са негови собствени. Според схващанията му кръвните връзки са абсурдна условност. Само сърдечните връзки имат значение. Що се отнася до финансовите затруднения, които всяко увеличаване на семейството предизвиква, той не им обръща внимание. Той никога не е могъл нито да предвижда, нито да пресмята. На Зина, която понякога се тревожи от увеличаването на разходите им, той отговаря със смях и с изражението си на пират, винаги готов за абордаж: „Ти знаеш мнението ми за собствеността и личните блага. Ние сме гости на Земята. Парите имат стойност, само доколкото ни дават свободата и спокойствието за работа, която е единственото ни задължение“.^[4] Впрочем широтата на духа му и сантименталната толерантност не му позволяват да смята скъсването на някаква връзка за край на неговата привързаност към човека, с когото се разделя. След като през 1931 г. се развежда с Женя, той продължава да се среща с нея, да ѝ изпраща

книгите си и да си кореспондира с нея напълно чистосърдечно и искрено. По същия начин, след като се оженва за Зина, запазва приятелските си отношения с бившия ѝ съпруг, пианиста Генрих Нейгауз. Това, което в действителност има значение за него, не е мнението на другите за него, нито неговото за другите, а климатът на първично доверие и умерените навици, от които има нужда, за да не изпусне перото си посред някоя фраза.

Въпреки природния си оптимизъм и факта, че не иска да има в главата си нищо друго, освен музиката на думите, той не престава да се тревожи, мислейки за последиците от третия процес в Москва, който започва с трясък през март 1938 г. Обвинени, че са участвали в заговор на „антисъветския блок на десницата и на троцкистите“, видни големци на режима рискуват живота си. Някога всемогъщият Бухарин, бившият шеф на правителството Риков, Крестински, чак до Ягода, довчера отговарящ за потушаването на антисъветските интриги — всички са осъдени на смърт. След като разчиства бившите си сътрудници, Сталин завършва подновяването на екипа си като елиминира Ежов, доскоро натоварен с осъществяването на голямата революционна чистка, и го замества с неговия помощник Берия. Това ли е краят на организирания терор? Пастернак иска да вярва в това и в очакване на тази щастлива перспектива през юни посреща Марина Цветаева, която след продължителни колебания се решава да избяга от Франция, където средите на руските емигранти са все по-враждебни към нея, и да се върне в Русия, където впрочем съпругът ѝ Сергей Ефрон и дъщеря ѝ Ариадна вече са я преварили. Тези трима дезертъори се надяват на триумфално посрещане в Майката родина. Обаче с пристигането си в Ленинград, а след това в Москва, Марина научава, че сестра ѝ Анастасия, пламенна революционерка, е арестувана и депортирана неизвестно къде; че съпругът ѝ Сергей Ефрон, обвиняван във Франция, че е съветски шпионин, очаква всеки момент да бъде арестуван и хвърлен в затвора, защото лошо е изпълнявал задачите си на доносител, и че тя самата, като бивша емигрантка, не изглежда много праведна на родната земя. Напразно Пастернак се опитва да я помири с меланхоличното настроение на сънародниците им. Напразно се опитва да обясни на Марина Цветаева, че СССР високомерно не признава думата „разкайвам се“, тя отказва да приеме, че заедно с режима се е променил и руският речник. И ето

че на 27 август 1937 г., два месеца след пристигането ѝ, полицията арестува нейната дъщеря Ариадна. За какво? Неизвестно. Сигурно тук смятат, че всички „завърнали се оттам“ пренасят със себе си следи от капиталистическата зараза. Пастернак все още се опитва да си обясни това полицейско невежество, когато научава, че няколко дни по-рано майка му е починала в изгнание, в Лондон. Но какво представлява личният траур в навечерието на общовселенската касапница? Лудостта на света вече съответства на лудостта на хората. Англия и Франция обявяват война на Германия и Червената армия се притичва на помощ на Полша, за да защити, както се говори, братята славяни по границата на Украйна от ненаситността на Хитлер. Пастернак мисли, че сега, когато русите имат един ясно определен общ враг, ще престанат да се бият помежду си заради идеологически конфликти. Но през следващия месец, точно на 20 октомври 1937 г., полицията арестува пред самата Марина Цветаева съпруга ѝ Сергей Ефрон. Заповедта да го отведат е подписана от страшния Берия. Привикан на помощ, Пастернак може само да констатира своята безпомощност пред толкова смазващ авторитет. Неспособен да започне мащабна работа в тази атмосфера на въоръжено бдение, той се задоволява да направи превод на *Хамлет*, който му е поръчан от Майерхолд, и се заема със сборника *Избрани преводи*, който му осигурява средства, само колкото да преживее.

Обаче от момента на нахлуването на германските войски в Русия, животът на семейство Пастернак става все по-труден. От началото на месец юни 1941 г. съветските власти нареждат на населението на големите градове да участва активно в ученията за пасивна отбрана. Зина и вторият син на Пастернак (малкият Лъоня) са евакуирани на Урал, в Чистопол, на река Кама. Там те ще бъдат в по-голяма безопасност, отколкото в Москва, която вече се тресе под тътена на първите въздушни нападения. Останал на място, Пастернак полага усилия да оправдае присъствието си в полуизоставения град, като заема наблюдателен пост върху покрива на една сграда. „Ето вече трета поредна нощ (...) бомбардират Москва — пише той на Зина на 24 юли 1941 г. — Аз съм върху покрива на нашата сграда, за да следя за пожари (...). Колко пъти през предишната нощ, когато през една или две къщи от мен падаха и избухваха фугас и запалителни снаряди (...),

се сбогувах наум с тебе, любима, моя душа. Благодаря за всичко, което ти ми даде и донесе. Ти беше най-хубавата част от живота ми, а ние — нито единият, нито другият — не си давахме достатъчно сметка до какви дълбини ти беше моя жена и какво означаваше това (...). Всичко наоколо беше канонада и море от пламъци. Притискам ви в прегръдките си и тримата, тебе, Лъоня и Стасик. Тук всички са живи и здрави.“ Малко по-късно, тъй като Зина се безпокои, че го вижда „със застой в поетичното въображение“, той бърза да я успокои: „Вероятно бих могъл да пиша нещо твърде лично и съжалявам, че нямам кураж да пратя всичко по дяволите и да се заловя с това (...). Но още известно време ще имаме пари“. За да я убеди категорично, той ѝ съобщава, че интелектуалната и физическата му сила са непокътнати и че „литературното творчество изисква добро здраве, тъй като в разцвета си то е толкова безхитростно, колкото отоплението с печка или работата в зеленчуковата градина“.^[5]

Докато очаква порив, който да го тласне към „сериозна работа“, той припечелва по малко като публикува преводи и изпраща половината от спечеленото на Зина. Докато мечтае да отиде при нея в Чистопол, той научава, че Марина Цветаева, заточена в Елабуга като административна мярка за евакуация, току-що се е обесила. Самота, мизерия, отчаяние — какъв е смисълът да търсим причините за самоубийство? Не мисли ли от време на време и той самият за него, въпреки че се смята способен да преодолее и най-страшните изпитания на живота? „Ако това е вярно (самоубийството на Цветаева), какъв ужас! — пише той на Зина (...). — Колко съм виновен, ако това е истината. (...) Това няма никога да ми бъде простено. През тази последна година аз бях престанал да се интересувам от нея. И ето ти! Колко е ужасно това!“^[6]

Докато германците приближават Москва, надмогвайки своята скръб, Пастернак се оказва задължен да изкара на 51-годишна възраст курс по военно обучение. „Ставам на разсъмване — пише той на Зина — пиша няколко реда, за да си изкарам хляба (поради цялата тази сган аз трябваше да се върна към превеждането на латвийски и грузински поети), бягам (от Переделкино) в Москва (...) и от 4 часа нататък стрелба и на учебния полигон зад бариерата на Пресня. През деня не ям абсолютно нищо и се храня вечер, в тъмнината, когато се върна в

Переделкино. И все пак всичко това е прекрасно, ако ти ме обичаш завинаги!“^[7]

Междувременно, тъй като германският натиск около Москва отслабва, Пастернак сериозно възнамерява да отиде при съпругата и сина си в Чистопол, където са се оттеглили повечето писатели и семействата им. Той се надява там да се възползва от спокойствието, което му е необходимо, за да приключи превода на руски на *Ромео и Жулиета*. Още една работа за препитание, докато очаква голямата творба, за която той даже не знае под каква форма ще му се яви. Но вече се очертава руската контраофанзива и проектът за голямото пътуване до Чистопол се уточнява. В средата на октомври Пастернак отново се събира със Зина и техния малък Лъоня в градчето на брега на Кама. Сълзи, целувки, размяна на клетви и на планове, нищо не липсва на щастието му. Но по-важното за него е замисленото отдавна публично четене на превода на *Ромео и Жулиета* пред няколко евакуирани в Чистопол писатели. Събитието се провежда в полусърдечна, полускептична атмосфера. Но накрая авторът получава единодушното одобрение. Прочетен отново от него, Шекспир се радва на втора младост. Вдъхновен от тези похвали, Пастернак решава да се завърне незабавно в Переделкино за евентуалното поставяне на пиесата в руската ѝ версия. Но той няма намерение заради това да забрави семейството си. На 17 октомври 1942 г. съобщава на Зина, че какъвто и да е изходът от войната, той ще се върне при нея и детето си. „Няма значение дали мирът ще бъде подписан през януари (следващия) или, напротив, развитието на военните операции ще накара войната да се проточи и да простре заплахата си над Чистопол, аз искам да съм с вас и доколкото е възможно, да живея на топло, да се храня добре и да работя добре; но ако за нещастие това стане невъзможно, аз бих искал да споделя с вас лишенията, които се задават.“

Това, което все още го задържа в Москва, докато той изгаря от желание да се махне оттам, са омерзителните проблеми на договора му за превод на *Антоний и Клеопатра*. Неизчерпаемият Шекспир! Неизчерпаема манна за всякакъв вид автори на адаптации. Колкото повече го дъвчат, толкова по-устойчив става. Обаче след ново посещение в Переделкино и в Москва, Пастернак вече не държи на проекта си и решава да се върне на юг, за да прекара зимата в мекия

климат на Татарската република. Ето че отново е в Чистопол, където отзвуките на войната пристигат така приглушени, че на моменти човек може да си помисли, че тя е свършила. Но тя продължава, убийствена, героична и абсурдна. Впрочем именно там, в удобното убежище на Чистопол, през февруари 1943 г. новината за победата при Сталинград избухва като празничен фойерверк. Германците отстъпват навсякъде. Време е за връщане у дома! При перспективата за постепенно завръщане към нормалния живот, цялото семейство Пастернак се връща в Москва. Пристигнали там, Пастернак и съпругата му установяват повредите от въздушните бомбардировки върху отдавна изоставения им дом. В писмо до своята приятелка Олга Фрайденберг Борис излага катастрофалната равносметка от боевете. „В нашия апартамент в Москва (на седми и осми етаж) се настанила една батарея на противовъздушната отбрана. Те са превърнали целия етаж, който батареята не заема, в място за преминаване, като са оставили вратите широко отворени. (...) В Переделкино имаше някои части от нашата армия (...). През юли заведох Зина, сина ѝ Стасик и Лъоничка в неговите руини (...). В момента животът е много труден без да имам никакво местенце само за себе си, без мебели, всичко трябва да започнем отначало.“^[8] Със свирепа енергия Зина се нагърбва със задачата да възстанови апартамента в Москва и дачата в Переделкино. Що се отнася до Пастернак, той допринася за поддържането на морала на победоносната армия, като приема да замине на фронта с „писателска бригада“, за да даде на хората от тила правдоподобна представа за героите, които са готови да умрат, за да пребъде Русия. При освобождаването на град Орел, той отдава в стиховете си почит на тази изключителна храброст. Поемите му излизат едновременно с тези на няколко събратя в колективен сборник, озаглавен *Битка за Орел*. Освен това неговият репортаж *Пътуване до армията* на 20 ноември е публикуван във вестник *Труд*. Перспектива за още няколко рубли! Как би могъл да се оплаква! На войниците, които е видял, никой не им плаща да отиват на смърт! Като описва в едно от своите стихотворения, озаглавено *Смъртта на сапъора*, агонията на един анонимен боец, той пише:

Хоть землю грыз от боли раненый,

*Но стонами не выдал братьев,
Врожденной стойкости крестьянина
И в обмороке не утратив.*

*Его живым успели вынести.
Час продышал он через силу.
Хотя за речкой почва глинистей,
Там вырыли ему могилу.*

*Жить и сгорать у всех в обычае,
Но жизнь тогда лишь обессмертишь,
Когда ей к свету и величию
Своею жертвой путь прочертишь.*

Това стихотворение заедно с много други е включено в неиздадения сборник *Влаковете призори*. Топло посрещнато от пресата, то кара автора да използва разумно многобройните си възможности за изразяване: ту поет, ту преводач, очевидец или критик, през следващата година той публикува с успех своите преводи на *Антоний и Клеопатра* и *Ромео и Жулиета*, наблюденията си върху изкуството на Шекспир и даже една доста неочаквана статия, вдъхновена от възхищението му от Пол Верлен, чиято стогодишнина честват във Франция. Той приветства френския поет за това, че е успял да обедини в стиховете си музикалността и реализма. „Верлен е успял — пише той — да предаде в поезията си звъна на камбаните, той е уловил и задържал аромата на растенията на страната си, без да стигне дотам да имитира птиците, нито да проверява всички модуляции на вътрешната си, както и на външната тишина (...). Всеки, или почти всеки е обикновен и естествен, но да бъде обикновен в този изначален смисъл, е въпрос на съвест и значи единственото важно нещо е да се знае дали тази простота е искрена или престорена (...). Но Верлен е естествен по непредвидим начин (...), той е обикновен, не за да му вярват, а за да не заглушават гласа на живота, който блика от него.“

Като пише тези редове, Пастернак изпитва завист към скъпия Верлен, който никога не се е колебал между стиховете и прозата, за да изрази мисълта си до дъно, докато той си поставя толкова много въпроси, преди да направи избор между тези две противоположни изкушения. Въпреки това, през следващата година той публикува антология на поетичното си творчество под заглавието *Избрани стихотворения и дълги поеми*. Там, върху почти двеста страници, той излива целия си принос към авангардисткия лиризъм на Русия. Но това не му пречи няколко седмици след това да посвети на Шопен една статия в проза.

Докато заедно със сънародниците си празнува капитулацията на Германия и края на войната, той научава, че в Оксфорд е починал баща му, Леонид Пастернак. Този шок го кара да огледа цялото си минало и своята истинска или фалшива мисия на руски писател в търсене на универсалната истина. И малко по малко му хрумва идеята за произведение в проза, вдъхновено от собствения му житейски опит. И макар и да не говори изрично за него със Зина, той доверява мечтата си на Олга Фрайденберг в писмо от 13 октомври 1946 г.: „Има един проблем, по който ще се опитам да се взема в ръце — това е работата. Вече ти казах, че съм започнал да пиша голям роман в проза. Всъщност това е първата ми истинска работа. Искам в него да представя историческата картина на Русия през последните четирийсет и пет години и в същото време да покажа всички страни на моя сюжет, сурови, тъжни и разработени подробно, идеално като у Дикенс или Достоевски. Този труд ще бъде израз на моите възгледи върху изкуството, върху Евангелието, върху живота на човека в историята и върху много други неща. За момента романът се казва *Момчета и момичета* (...). Атмосферата на книгата обхваща моето християнство, малко различно по обхвата си от това на квакерите или на Толстой, извлечено не от моралните аспекти, а от други страни на Евангелието. Всичко това е толкова важно и цветовете съвпадат така добре с въображаемите контури, че не бих могъл да живея нито година повече, ако през това време не виждам как расте това превъплъщение на самия мен, където с почти физическа осезаемост са се пренесли някои от вътрешностите ми и нервните ми клетки“. Така, обзет от екзалтацията към първостепенното и неотложно творение, Борис Пастернак обрисова отчетливо физиологичните, метафизичните,

анекдотичните и истинските тенденции на повествованието си; той допуска само една грешка: заглавието на бъдещия роман.

- [1] Писмо от 17 януари 1960 г. — Б.а. ↑
- [2] Писмо от 1 октомври 1936 г. — Б.а. ↑
- [3] Писмо от 20 май 1959 г. — Б.а. ↑
- [4] Пастернак: *Писмо до Зина*. — Б.а. ↑
- [5] Писмо от 11 август 1941 г. — Б.а. ↑
- [6] Писмо от 1 септември 1941 г. — Б.а. ↑
- [7] Писмо от 1 септември 1941 г. — Б.а. ↑
- [8] Писмо от 5 ноември 1943 г. — Б.а. ↑

V

БОЖЕСТВЕННОТО ОТКРИТИЕ НА ПРОЗАТА

Омаян от своите герои като от нови гости в дома си, Пастернак трескаво и щастливо пише този нов роман, като смята, че той ще бъде „книга за живота“ и „страхотна“ почит към всички, които са на страната на свободата на мисълта. Той напредва толкова бързо в писането си, че не знае точно какво да очаква от това дълго повествование, в което понякога разпознава собственото си отражение в криво огледало. Освен това е толкова нетърпелив да разбере мненията на близките си за това „безумно начинание“, че организира четене на първите глави у дома си, след това у съседа си Константин Федин, в Переделкино. Всички са очаровани. Но каква част от тези похвали е искрена и каква се дължи на приятелството? В момента, в който си поставя този въпрос, Пастернак си дава сметка до каква степен той е абсурден, защото не се стреми към оценката на публиката, а към собственото си задоволство от положените усилия и постигнатия резултат. Това, което му се струва обезпокоително за бъдещето на тази книга, както впрочем и за цялата литература в СССР, не е толкова мнението на няколко читатели, колкото публикуваната на 26 август и на 4 септември 1946 г. серия от декрети, осъждаща списанията *Звезда* и *Ленинград*, както и някои други за тяхната лекомислена подкрепа на политически вредни произведения. В коментарите, придружаващи тези официални текстове, именно голямата поетеса Ахматова (псевд. на Анна Андреевна Горенко — б.р.) и блестящият хуморист Зошченко (Зошенко, Михаил Михайлович — б.р.) са обвинени, че клеветят своята страна, като изпълняват мерзките нареждания на буржоазната идеология. Много доволен от възможността да се присъедини към присъдата на висшата власт, новият генерален секретар на Съюза на писателите Александър Фадеев настоява двамата „виновници“ да бъдат изключени от съюза, който не може да си позволи да приютява змии в пазвата си. Той решава да отиде и по-далеч в прилагането на политико-литературните директиви на Сталин. След като е избран от

Партията да оглави Политбюро, той отговаря за развитието и организирането на цялата страна. Като абсолютен господар той се заема да наложи от горе до долу в цяла Русия властването на мощна тирания. И в тази битка за идеологическа чистота не пропуска да осъди всички тези пикльовци с произведения и тези стихоплетци, които поставят личния си успех над този на марксисткото кредо. В условията на царуващата суровост Фадеев се стреми единствено да следва ръководния пример.

Към 4 септември той решава, че някой си Борис Пастернак, пощаден досега от административните бури, също заслужава строго мъмрене. За да повали този „лъжлив брат“, на 7 септември той го обвинява в *Литературная газета*, че се е отвърнал от народа, чието величие упорито не признава, че се е скрил в преводаческата работа, с която печели издръжката си, без да се излага и на най-малката критика заради липсата му на социалистически убеждения. Според Фадеев толкова съмнително поведение трябва да доведе до изключването на Пастернак. Без въобще да е впечатлен от тази жлъчна атака, писателят оставя в сила предвиденото за 9 септември четене на продължението на романа си пред свои приятели. Но на този ден вече *Правда* санкционира антипатриотичното поведение на Пастернак: вестникът публикува резолюция на Президиума на Съюза на писателите, която го квалифицира като автор, „лишен от идеология и откъснат от съветската действителност“. Но обвиненият не трепва от ударите. С убеждението в своята невинност и в правотата си, той заявява, че е готов да приеме предизвикателството. Той има чувството, че зад него стои цялото минало на руската литература, от Пушкин до Тургенев, като се премине през Гогол, и че е заплашван само от няколко завистливи и злобни съвременни писарушки.

Пастернак смята, че въпросът е приключен, когато на 17 септември безпощадният Фадеев се възползва от едно заседание на Генералната асамблея на московската секция на Съюза на писателите, за да съобщи на своите събрата, че „аполитичната и лишена от идеологическо съдържание поезия на Пастернак не може да служи за идеал на наследниците на великата руска поезия“. Въпреки че пише на Олга Фрайденберг, че този вой на мъничетата му е безразличен, Пастернак страда като вижда, че съпругата му, която не е толкова храбра, колкото него, понася тежко публичното унижение, на което той

е подложен. „Колко старо, глупаво и уморително е всичко това“^[1] — заключава той. И за да се измие от тази мръсотия, с отмъстителен ентузиазъм се гмурва обратно в „пречистващата“ баня на ръкописа си. Моралният ангажимент да се посвети на този труд го кара да организира стриктно ежедневно си съществуване. „Правя първите си стъпки по новия си път — пише той отново на братовчедка си Олга Фрайденберг — да живея и да работя в два плана: една част от годината — с много напрежение, за да осигуря цялата година, и втората част — заради себе си“, т.е. заради романа. Въпреки че вече е избрал професията на героя си, който ще бъде лекар и ще познава всички дилеми, свързани с тази дейност през годините на войната, на революцията, на братоубийствената война между „бели“ и „червени“ и от началото на хаотичната социалистическа колективизация, той все още му търси име, което да бъде едновременно оригинално и лесно за запомняне. Руската дума „живой“, която означава „жив“, ще послужи за корен на окончателното фамилно име. Както Христос е „жив“ (живой), така и героят на Пастернак ще бъде „Живаго“, носител на живот, на истина, на добронамереност и на дързост.

Обаче на 21 март, когато току-що е кръстил своето *алтер его* и преди да е публикуван и най-малкият откъс от книгата му, седмичникът *Культура и жизнь* започва с изпепеляваща статия на поета комунист Алексей Сурков, озаглавена *Поезията на Пастернак*. Според защитника на ортодоксалната политика на Кремъл, „Пастернак представя закъснел и реакционен образ на света, който не съответства на новата действителност“. При това положение е ясно, че поетичната дейност на този размирник представлява „пълни клевети“ за съветския народ и че трябва да му се попречи да упорства със своята антипатриотична и разрушителна ожесточеност. Пастернак доверява философски на близките си: „Този път искат главата ми“. Но отказва да си губи времето, за да се оправдава пред завистливи тъпаци, когато неговите герои и на първо място Живаго имат такава нужда от него! Всеки час, който открадва от тях, ощетява самия него. Като че ли, за да се окуражи в тази борба на два фронта — срещу омразата на събратята си и срещу изискванията на героите си — на него му се иска да види небесно знамение в срещата си през октомври 1946 г. в редакцията на списание *Новый мир* с една съвсем млада редакторка, Олга Ивинская.

Ако Пастернак е заслепен от свежата хубост на тази двайсет и две годишна непозната, тя пък, от своя страна, признава, че е покорена от славата, осанката и непринудеността на писателя. От интервю на интервю в редакционната зала, взаимният им захлас се задълбочава. „Ето го пред бюрото ми, близо до прозореца — ще напише тя в своите *Спомени* — този най-щедър мъж на света, на който му е дадено да говори от името на облаците, на звездите и на вятъра и който намери вечни слова, за да опише мъжествената страст и женствената слабост!“ Тя добавя, че погледът, който ѝ отправял, бил толкова настоятелен, толкова преценяващ и мъжествен, че не можела да се заблуждава. „Току-що бях видяла да идва единственото същество, без което не можех, този, който всъщност вече беше наистина с мен. И това беше поразително чудо!“ Но тъй като знае, че той е женен, тя се опасява да не би между тях да става дума за авантюра без бъдеще. Обаче Пастернак е сериозно влюбен в малката Олга Ивинская. Без да занемарява обичайните си грижи към Зина, той настанява Олга в удобна стая близо до семейното си жилище. На една приятелка, която го пита какви са намеренията му към неговата съпруга, той студено отвръща, че семейството им има проблеми, че между тях всичко е свършено и че така е по-добре както за нея, така и за него. След това възкликва с ентузиазма на непораснал юноша: „Какво е животът без любов? А Олга е толкова очарователна, толкова сияйна, толкова чудесна! Това невероятно слънце влезе в живота ми и е толкова хубаво, толкова хубаво! Мислех, че вече няма да позная такава любов“.^[2] Погълнат изцяло от новата си любов, той е готов да удвои пламенността на писателската си работа, когато получава призовка по съдебен път да върне получения година по-рано аванс за романа, който тогава е още само проект. За да посрещне тези неприятности, умножава преводите си: *Крал Лир* на Шекспир, *Фауст* на Гьоте, няколко различни поети. Но за нещастие една антология на поетичното му творчество е унищожена. Толкова по-зле: той не иска повече да чува да се говори за някогашните му стихове и проклена часовете, които е прекарал в писането им, докато *Доктор Живаго* е чакал зад вратата разрешение да влезе в живота му. Потънал до шия в повествованието си, той се смята за най-щастливия човек. Няколко години по-късно ще анализира пред приятелката си Нина Табидзе това усещане за блаженство от работата: „Много съм доволен от съдбата си,

от възможността, която имам, да си печеля хляба с честен труд, и от яснотата, която цари в душата ми“.[3]

В интерес на истината, идеята, че враждебността на обществената власт несъмнено ще му пречи в течение на много години да публикува *Доктор Живаго*, по-скоро го успокоява. Няма смисъл да бърза, тъй като при сегашните обстоятелства никой редактор няма да поеме риска да публикува произведение на порицан автор. Тъй като разполага с цяла вечност, той пише за вечността, т.е. за самия себе си. Не е рядко явление забраната да пришпорва вдъхновението на поета. И други преди него са изпитвали това странно удоволствие да презреш закона, вместо да му се подчиниш: някога за това са наемкавали Пушкин и Гогол. Що се отнася до него, перспективата да размества абсолютно безнаказано идеи и да трупа страници го опиянява. За един писател да не знае накъде върви, колко дълга ще стане книгата и дали някога ще бъде напечатана, означава абсолютна свобода на въображението! *Доктор Живаго* напредва с гигантски крачки. Като съвременник на Пастернак, този образ на лекар с изтерзана съвест и с дълбокохуманни убеждения е възможност за автора да опише по заобиколния начин на измислицата своите собствени мъки сред една епоха на насилие, предателство, загубени илюзии и безсмислени саможертви. Юноша, плод на революцията от 1917 г., Юрий Живаго ще бъде озарен от появата на Лара, възвишената „внучка“ на друга „социална категория“. Вдъхновена от любовта на Пастернак към Ольга Ивинская, тази едновременно вълнуваща и трагична идилия се развива сред ужасния хаос, в който тъне Русия. През цялото време сърцето на влюбените надделява над разума и благоразумието им. И в това също доктор Живаго и Лара са точни копия на Борис и Ольга. Тя, от своя страна, е толкова сигурна във взаимното им щастие, че в своите *Спомени* ще напише: „За мен Борис беше нещо повече от съпруг. Той беше влязъл в живота ми и го беше присвоил изцяло, без да остави и най-малкото кътче, в което да не присъства“.[4]

Фабулата на романа, която по това време Пастернак търпеливо и пламенно композира, наистина е линейна, но се поддава на любимите размишления на автора върху съдбата на човека, главният елемент на природата. Ако изпитва удоволствие да описва Лара през 1905 г., когато тя е само боязливо момиченце, оставено на прищевките на любовника на майка ѝ Комаровски, безскрупулен комисонер, който се

представя за „защитник“ на семейството, то го прави, защото чрез нея Юрий Живаго се запознава с мръсната реалност на съществуването, която до този момент му е спестена. Омъжена за учителя Антипов, тя самата става учителка, но когато избухва войната и Антипов заминава за фронта, постъпва като медицинска сестра във военната болница. Именно там среща ранения Юрий Живаго и полага за него грижи, които вълнуват колкото единия, толкова и другия. Юрий Живаго, от своя страна, е женен и първоначално мисли само да оздравее, за да се върне у дома си. Революцията обърква намеренията му и тайно благоприятства надеждите му. Обаче той успява да се изтръгне от чара на Лара и да се събере със семейството си в снежната самота на тяхното имение Варикино, в полите на Урал. Но когато се надява, че така е избягал от съдбата, която го дебне, там идва Лара. Тя се е върнала, за да се установи в родната си провинция, след като напразно е търсила мъжа си, който далеч от нея участва в братоубийствената война между червени и бели. В момента, когато се опитва да отиде при Лара в новото ѝ жилище, Юрий Живаго е пленен от верните на царя партизани на адмирал Колчак, които са много доволни, че ще разполагат с доктор. Когато най-сетне той успява да избяга от лагера, където са го затворили, бързо се отправя към Варикино, за да забрави сред спокойствието и тишината на провинцията страданията и тревогите от последните дни. Усамотен с Лара сред пустиня от белота, той научава, че членовете на семейството му са напуснали Русия, за да избягат от революционните трусове. Лара сравнява тяхната нищета с тази на Адам и Ева в първите дни на Сътворението. „Ние дишаме — казва тя — обичаме се, вкопчваме се един в друг, притискаме се един към друг.“ Очаква ги нов шок: пристигането във Варикино на „злия гений“, комиссионера Комаровски, когото Лара ненавижда, презира и от когото се страхува, тъй като той е „омърсил“ младостта ѝ. Но този път той е по-убедителен от всякога и предлага благодарение на връзките си с болшевиките окончателно да „спаси“ Лара. Макар че е смутен и огорчен, Юрий благоразумно се покорява пред това обещание за спасение. Впрочем Антипов, съпругът на Лара, лично гарантира за успеха на начинанието. Следва раздяла. След като се завръща в Москва, Юрий Живаго иска да се върне към работата си в болницата, но внезапно и нелепо умира при сблъсък между два трамвая. Пред трупа на своя любим Лара си припомня в тишина етапите на тяхната

любов, едновременно разкъсвана и вдъхновявана от историческите събития.

Докато „подготвят“ починалия преди да го кремират, Пастернак описва така скръбта и объркването на своята героиня при спомена за страстта ѝ към Юрий Живаго: „Каква любов беше тяхната, свободна, рядка, несравнима! Те носеха своята любов в ума си така, както другите пеят. Никога, не, никога, даже в моментите на най-голямо щастие, те не забравяха, че има нещо по-висше и по-важно от това щастие: радостта, която им носеше съвместният живот на света, чувството за принадлежност към красотата на спектакъла, в който те са частички от целостта на Вселената. Тази хармония именно беше смисълът на техния живот (...). Принципите на измамната религия на обществото, превърнати в политически догми, им се струваха жалко домашно майсторене и оставаха неразбираеми за тях“.

Що се отнася до края на Лара, според автора той ще бъде толкова окаян, колкото животът ѝ е бил поразителен. „Един ден — пише Пастернак — тя не се прибра. Несъмнено е била арестувана на улицата. Трябва да е умряла или изчезнала неизвестно къде, забравена под анонимния номер на изгубен списък в някой от безбройните концентрационни лагери на Севера.“

Даже докато се опиянява от приключенията на своите герои, Пастернак егоистично се радва, че води със Зина съществуването на обикновено семейство, което е извън всякакво подозрение. Но в своята авторска треска той най-накрая допуска грешката да забрави, че в Съветска Русия никой никъде не е в безопасност.

След няколко седмици на досадни указания, на НКВД им хрумва, че ако се заемат с приятелката на Пастернак, биха могли да го доведат до окончателно покорство. Ето защо те решават да се заемат не със съпругата Зина, а с любовницата Олга. На 6 октомври 1949 г. Олга Ивинская е арестувана и затворена в Лубянка без определено обвинение. Пастернак, който вече се е питал дали не трябва да се раздели с нея, за да има повече свобода за писане, е смазан от бремето на своята отговорност. Когато среща в същия ден една приятелка, той избухва в сълзи и изплаква: „Ето! Всичко е свършено! Отнеха ми я и аз вече няма да я видя! Това е един вид смърт! Това е даже още по-лошо“.

[5] И пише на Нина Табидзе: „Страданието само ще задълбочи работата ми, само ще покрие с още по-ясни белези цялото ми същество и цялата

ми съвест. Но тя, горката, тя в какво е виновна, не е ли така?“. Тази драматична раздяла ще внуши на автора темата за обречената от външни обстоятелства страст, която тъкмо отсъствието ѝ веднага възпламенява. Предназначена да разруши съюза на две същества, бруталната намеса на полицията в действителност им дава възможността да надживеят грозотата и баналността на ежедневието.

Докато пише този тежък и могъщ роман, Пастернак очевидно не мисли за ритъма на повествованието и натрупва отклонения според настроението си. Освен това, за да оправдае поведението на героите си, много често кара случая да се намеси. Повече или по-малко правдоподобните неочаквани обрати му служат като средство да оживи интригата. Впрочем това, което го интересува в тази обстановка, не е толкова съдбата на фиктивните персонажи, колкото отразяването в тях на страданията на автора. На всяка страница се чувства, че той повече се старее да опише собствената си съдба, историческите събития, които е преживял, и произтичащия от това морален шок за него и за близките му. Неспособен да се разграничи от доктор Живаго, той е едновременно негов говорител, свидетел на действията му и коментатор на трагедия, която самият той е преживял. Увлечен от очевидната искреност на писателя, читателят не знае вече дали чете роман или автобиография и дали не трябва навсякъде да замени в текста пред очите си думата „той“ с думата „аз“. След раздялата с Лара доктор Живаго (или Пастернак) се провиква: „Никой не прави историята. Тя не се вижда, както не се вижда как расте тревата. Войните, революциите, царете, Робеспьерите са органични ферменти, нейната подкваса. Революциите са правени от хора на действието, от фанатици с наочници на очите си, от доброволно ограничени гении. За няколко часа или няколко дни те преобръщат стария ред на нещата (...). След това в течение на десетки и стотици години обожават като нещо свято тази ограниченост, която е предизвикала промяната“. Тази претрупана и откровена книга изобилства от подобни размишления. Понякога човек има чувството, че от глава на глава попада на изповед, която не е адресирана към никого. И внезапно, провирайки се през нахвърляни с лопата купища идеи и спомени, се появява замисълът на огромно начинание, в което историята на света и историята на човека се сблъскват в мъчителен абсурд, чийто истински автор е Русия, с нейните изблици на фанатизъм, илюзии, щедрост и вековна жестокост.

През есента на 1948 г. Пастернак препрочита внимателно първите четири части на *Доктор Живаго*, изпраща скъпоценния колет на своята братовчедка и приятелка Олга Фрайденберг и очаква с нетърпение отговор от тази умна жена, на чиято преценка винаги е разчитал. На 29 ноември 1948 г. тя му отговаря: „Най-сетне успях да прочета твоя роман. Какво мисля? Объркана съм. Каква е моята преценка за живота? Това е животът в най-широкия и най-великия смисъл. Книгата ти е над всякакви критики (...). Това, което лъха от нея, е необятно (...). Това е необикновен вариант на Битие. Тук се показваш дълбокогениален (...). Тръпки ми лазеха по гърба, когато четях философските пасажии (...). Но говориш глупости, когато твърдиш, че всичко, което си направил досега, е само дреболия, и че едва сега... и т.н. Ти си един и целият ти живот е начертан у тебе като картина, на която в перспектива се вижда далечен път, който ясно се различава в дълбочината. Стиховете, които си прибавил, са едно цяло с прозата и с вечната поезия. И са много хубави“.

Тази последна фраза радва Пастернак повече от всички други, защото той не успява да устои на желанието да прибави към дългия си роман в проза няколко собствени стихотворения, като ги представя — невинна хитрост — като стихове, излезли изпод перото на неговия герой. Начин да отбележи благодарността си към изкуството, което му е доставило, и все още му доставя, толкова много радост.

Впрочем той влага толкова енергия, за да завърши последните части на романа, че през октомври 1952 г. се налага да постъпи в болница вследствие инфаркт на миокарда. След два месеца лечение продължава възстановяването си в санаториума *Болшево*. Тази тревога затвърждава у него идеята, която го мъчи от години: дано да не умре преди да е завършил *Доктор Живаго*! Тази му натрапчива идея е като един вид литературен фанатизъм. За него няма избавление извън мастилото и хартията. Ако ще целият свят да загине, но да му дадат време да напише долу на последната страница думата „край“!

Веднага, щом отново има достатъчно енергия, за да държи писалката и да събере две идеи, той отново сяда пред своя ръкопис. За това свръхчовешко усилие го очаква двойна отплата: на 5 март 1953 г. вестниците известяват смъртта на неговия враг Йосиф Сталин. Този

помпозно честван национален траур е последван от няколко амнистии. Една от първите облагодетелствани от тази снизходителност е Олга Ивинская. Пастернак я вижда отново, изпълнен с горчива радост. Миналата страст е угаснала и той се интересува предимно от публикуването в списание *Знамя* на поредица от стихове, взети от романа му в проза *Доктор Живаго*. Освен това е написал кратък предговор, за да съобщи, че привършва тази книга, от която очаква много. „Романът трябваше да бъде завършен това лято — пише той. — Той обхваща периода от 1903 до 1929 г., с епилог относно Великата отечествена война. Героят Юрий Андреевич Живаго е лекар, който мисли и търси. Надарен с творчески и артистичен характер, той умира през 1929 г. Той оставя бележки и между другите книжа и сборник от стихове, писани в младостта му, част от които са предложени тук и които взети заедно, ще представляват последната част на романа, неговото заключение.“ Така поради извънредна предпазливост Пастернак се опитва именно с откъсите от стихотворенията да подготви читателя да приеме прозата на *Доктор Живаго*. Всъщност на него ще са му необходими още няколко месеца работа, за да завърши окончателната версия на произведението. Но не е загубил нищо от желанието си да следва истината и винаги да търси точната дума.

След смъртта на Сталин му се струва, че на улицата и в домовете се диша по-леко. „За мен, разбира се, нищо съществено не се промени — пише той на Олга Фрайденберг на 30 декември 1953 г. — освен едно-единствено нещо, най-важното в живота ни: престана ежедневно и масово изчезване на имена и хора (арестувани от полицията), съдбата на арестуваните се смекчи, някои от тях се завръщат.“ И в края на същото писмо той триумфално съобщава на приятелката си: „Аз завърших на чернова моя роман (но това все още е само недоизпипана и повърхностна скица или парафраза); липсва само епилогът, както съм го замислил, и освен това съм написал близо дузина стихотворения“.

Няколко месеца след като публикува тази победна информация пред братовчедка си, която все така внимателно следи и коментира

перипетиите на кариерата му, научава, че Олга Фрайденберг е починала в Ленинград. Тя боледувала от рак и избягвала да споменава за това в кореспонденцията си. Пастернак преглъща този нов траур с хипнотично примирение. Той очаква своя ред. Едва освободена от Лубянка, Олга Ивинская, която той е въвел в деликатното изкуство на превода, внезапно разкрива дарбата си на поетеса и той с все по-голяма готовност я приобщава към редактирането на *Доктор Живаго*. Най-сетне е готов четлив ръкопис на романа и в началото на 1956 г. е предложен на списанията *Знамя* и *Новый мир*, както и на алманаха *Московская литература* и на Държавното издателство. По молба на Пастернак, Олга Ивинская се нагърбва лично да разнесе „колетите на надеждата“ в канцелариите на различните институции. Би било много странно, си мисли Пастернак, ако никое от тези престижни издателства не се съгласи веднага да го публикува!

Но реакциите се бавят; да си помисли човек, че ръкописът не е пристигнал в ръцете на получателите. И внезапно, през септември 1956 г. от *Новый мир* пристига рязък като плесница отговор: редакционната колегия на списанието, състояща се от писателите Константин Федин, Константин Симонов, Борис Лавренов и критиците Агапов и Кривицки, преценява, че *Доктор Живаго* е предимно теза, маскирана като роман, и че неговите страници предлагат образ, „дълбоко несправедлив, исторически необективен в развитието на революцията, на гражданската война, на годините след нея. И че общо взето целият е дълбоко антидемократичен и далеч от всякакво разбиране на интересите на народа“.

Като се запознава с тази присъда, която на практика го поставя под карантина в литературата на неговата страна, Пастернак е едновременно отчаян, че е загубил всякаква вероятност да може да събере няколко читатели, и горд, че е предизвикал ордата от синодалните тъпаци, които претендират да диктуват и мечтите на писателите. Докато се радва, че е изпълнил тайния договор, който е сключил със самия себе си, и че — според собствения му израз — „е оправдал съществуването си на Земята“, по време на разходка в околностите на Москва той доверява на Олга Ивинская: „Бъди сигурна, че за нищо на света те няма да публикуват романа ми. Не мисля, че рано или късно ще го публикуват. Стигнах до убеждението, че трябва да бъде даден за прочит на всички, на всички онези, които го

поискат, защото не вярвам, че някой ден ще го публикуват“. Разбира се, в Москва вече съществуват нелегални автоиздателства, наречени *самиздат* или *тамиздат*, които публикуват зад граница. Те предлагат в ограничен тираж неоткриваеми в библиотеките текстове. Тези образци на забранената литература се предават от ръка на ръка, докато НКВД не ги улови и не устрои процес на автора. Това ли му предлага Олга Ивинская? Изведнъж той открива, че е готов да се впусне в авантюрата. Като пират на перото тази нова роля няма да му е неприятна.

[1] Писмо от 5 октомври 1946 г. — Б.а. ↑

[2] Вж. Олга Ивинская: *Заложник на вечността*. — Б.а. ↑

[3] Писмо от 6 април 1950 г. — Б.а. ↑

[4] Олга Ивинская: *Заложник на вечността*. — Б.а. ↑

[5] Олга Ивинская: *Заложник на вечността*. — Б.а. ↑

VI

ПОСЛЕДНАТА БИТКА НА ДОКТОР ЖИВАГО

Докато Пастернак се пита какво ще бъде бъдещето на литературата в родината на недоверието и систематичните забрани, се появява първата светлина на надеждата с промените, които се извършват в ръководството на правителството. На последното заседание на XX конгрес на Партията новият господар на Кремъл, Никита Хрушчов, се осмелява да осъди публично престъпленията на своя предшественик — „недосегаемия Сталин“.

Въпреки че съдържанието на неговата реч не е публикувано в пресата, съветските делегати говорят за нея извън сесията и новината, скоро известна на всички, се разпространява с радостна сила в цялата страна. Захвърленият, изобличен, стъпкан идол остава в паметта на съвременниците единствено спомена за безкраен деспотизъм. Като научава за тази благоразумна еволюция в политиката, тогавашният ръководител на Съюза на писателите Александър Фадеев пише писмо, в което изразява отвращение от боричканията на властта. „Не виждам никаква възможност да продължавам да живея, след като изкуството, на което посветих целия си живот, е доведено до своята гибел от невежите и самодоволни хора от Партията и това вече не може да бъде поправено (...). След смъртта на Ленин ни доведоха до състоянието на деца, унищожиха ни, тероризираха ни идеологически и наричаха това «духът на Партията» (...). Литературата, този върховен плод на новия режим, е унижена, преследвана, изгубена (...). Самодоволните новодошли, които съдят само в името на великото ленинско учение, ми вдъхват абсолютно недоверие, защото от тях човек може да се страхува още повече, отколкото от Сталин (...). Моят живот на писател напълно загуби смисъла си и аз го изоставям с голяма радост и се отдавам на това противно съществуване, където върху всеки човек се изливат низости, лъжи и клевети.“

Споделяйки ужаса на Фадеев, Пастернак също се пита дали е възможно със Сталин да умре и сталинизмът. Научен от опит на предпазливост, той предпочита засега да изчака в траура и не проявява нито прекомерна радост, нито прекомерна скръб. Но, както е очевидно, макар и обновена, властта не се е отказала от предубеждението си към Пастернак. Престижът, с който авторът се ползва и в Русия, и в чужбина, наистина въздържа режима да се нахвърли върху него директно. Но без колебание го засягат още по-дълбоко, като нападат сантименталните му връзки. През октомври 1949 г. Олга Ивинская внезапно е арестувана и откарана в злоещите „единочки“ на Лубянка. Тя прекарва там четири години и загубва дете при раждане.

Двойката се събира отново при излизането на Олга от затвора през 1953 г. Несправедливото ѝ хвърляне в затвора само укрепва нежността на Борис към жената, която може като него да страда и да мълчи, без да се отрече от нищо. Впрочем и за него нещата изглеждат се оправят. Може би даже това е „краят на тунела“. Ето че по време на емисия на италиански език, говорител на радио Москва съобщава на слушателите си за възможното публикуване на романа на Пастернак в Италия. Като се улавя за възможността, италианският комунист, произлизащ от комунистически род, Серджо д'Анджело, сътрудник на радиото и литературен агент в Москва на миланското издателство „Фелтринели“, който също е известен с непоклатимите си комунистически идеи, е натоварен да се свърже с Пастернак и да получи съгласието му за появяването на *Доктор Живаго* в превод в чужбина. С посредничеството на представител на Комисията по външните работи, Серджо д'Анджело иска среща с писателя. Интервюто се провежда в дома на Пастернак, в отсъствието на Олга Ивинская. По време на приятелския разговор Серджо д'Анджело иска от Пастернак да му заеме за няколко дни единственото копие на *Доктор Живаго*, с което все още разполага. Като го прочете, обещава, че ще му го върне с нанесени откровени бележки. Наивен и обезкуражен, Пастернак му поверява най-скъпоценното си съкровище. Човекът се измъква с пакета от сто страници под мишница. И внезапно Борис решава, че несъмнено няма да го види вече. Такова е мнението и на Олга Ивинская, която, като научава за последната „инициатива“ на своя Борис, избухва. Колкото и да ѝ обяснява, че италианският пратеник е препоръчан от италианския посланик в Москва и че

издателят отвъд Алпите е истински комунист, тя не се оставя да бъде убедена. „Какво направи? — вика тя. — Помисли малко. Ти ще бъдеш охулен от всички страни!... Като им поверяваш ръкописа си, ти косвено си им дал право да го използват. Те непременно ще се възползват от това право. Непременно ще стане скандал!“

Разтревожен за последствията на своята „грешна стъпка“, Пастернак очаква със страх връщането на Серджо д'Анджело. Обаче той междувременно е изпратил ръкописа на *Доктор Живаго* на изд. „Фелтринели“. Машината се завърта и нервите на Пастернак са опънати докрай. Книгата, на която толкова държи, за няколко седмици се превръща в адска машина, за която той се страхува, че ще избухне в лицето му. Твърде късно е, за да се избегне експлозията!

В средата на юни 1957 г. Серджо д'Анджело неочаквано се появява отново с радостна физиономия: той носи редовен договор, подписан от „Фелтринели“. Според клаузите на договора авторът упълномощава издателя да даде за превод и да публикува *Доктор Живаго* на италиански за срок от две години. Докато Пастернак заявява, че е доволен от този съвсем класически договор, Олга Ивинская трепери от безпокойство. Тя се опасява, да не би в държава, където всички издателства принадлежат на държавата, да няма единствено право да преговаря за преводи в чужбина, и да не би да обвинят Пастернак, че е действал на своя глава, без да се допита до висшестоящите власти. Въпреки тези заплахи, които вече се изясняват, Пастернак не съжالياва за необмислените си действия. „Единствената причина, заради която не съжالياвам за нищо в живота си — заявява той на 20 август 1957 г. на Дмитрий Поликарпов, директор на Министерството на културата — е, че написах това, което мисля, и че до днес оставам на същото мнение. Може би е грешка, че не го скрих от другите. Уверявам ви, че щях да го скрия, ако бях писал с по-малко охота (...). Но неговата по-нататъшна съдба не е във властта ми. Не искам да ѝ се меся. Ако трябва да изкупя със страдания истината, която познавам, това не е нещо ново и аз съм готов да ги изтърпя всички, каквито и да са те.“

Когато пише това предизвикателно писмо, той не знае за бележката, изпратена от Министерството на външните работи на 31 август 1956 г. до Президиума на Централния комитет, за да предупреди, че авторът на *Доктор Живаго* незаконно е дал разрешение за публикуването на тази книга в различни европейски страни, като става дума за „злюбен памфлет срещу СССР“.

Докладът на Министерството на културата от същия ден уточнява, че в тази скандална работа „целият период от нашата история през последния половин век е представен от гледна точка на пълен с ненавист буржоазен индивидуализъм, за който революцията е абсурден и варварски метеж, хаос и израз на всеобща диващина“. В заключение: „Държавното министерство, което отговаря за връзките с чуждестранните комунистически партии, взема мерки, за да предотврати публикуването на тази клеветническа книга“. Съветският натиск е толкова голям, че генералният секретар на италианската комунистическа партия — Толиати, лично се намесва пред издателя „Фелтринели“, за да предотврати този опит за очерняне на единствения режим, който работи в интерес на народа. За да се наложи на Пастернак, съветското Министерство на културата му нарежда да изпрати на „Фелтринели“ следната телеграма: „Смятам за невъзможно публикуването на моята книга *Доктор Живаго* в сегашния ѝ вид... Бихте ли желали да направите необходимото, за да ми изпратите в най-скоро време на московския ми адрес ръкописа на моя роман, който ми е необходим за работата ми“. Във всички издателства в Европа пристигат още телеграми и писма от този род. Но „Фелтринели“ остава непоколебимо. Руският „другар“ Серков, който е пристигнал в Италия, за да се срещне с издателя и да се опита да го накара да отмени решението си да публикува книгата на Пастернак, разбира, че се е разкарвал напразно. По повод на писмата и телеграмите, с които се иска връщането на ръкописа, от „Фелтринели“ заявяват презрително: „Знаем много добре как се фабрикува този вид писма!“.

Възстановявайки се постепенно от умората и скръбта си в почивния дом в Узкое, близо до Москва, Пастернак непрестанно си представя италианската печатница, където ред след ред се печата

неговата проза на чужд език, докато в собствената му страна няма право да съществува.

Въпреки протестите на СССР пред различни западни консулства, на 22 ноември 1957 г. издателство „Фелтринели“, в Милано, пуска италианския превод на *Доктор Живаго*. Фитилът е запален. Огънят се разпространява бързо. Тъй като от лекомислие или небрежност Пастернак е отстъпил на „Фелтринели“ световните права за публикуването на романа на чужд език, следва истински потоп. *Доктор Живаго* излиза последователно на френски („Галимар“), немски, английски, испански, португалски, шведски, датски, норвежки, китайски, иврит, турски, персийски, но остава непубликуван на оригиналния си език. Когато някой от тези „натурализирани другаде“ *Доктор Живаго* случайно попада в ръцете на Пастернак, той трябва да си преведе обратно наум няколко реда, за да се убеди, че това наистина е неговата творба.

Докато в Русия първите стъпки на *Доктор Живаго* са покрити с гробна тишина, в останалия свят се вдига невъобразим шум. Повечето чуждестранни вестници преценяват, че това е творба, която примесва перспективите на фреските с изискаността на сантименталността в традицията на големите руски разказвачи като Толстой, и че нейните страници освен всичко друго имат и заслугата да обяснят някои малко познати страни на „съветската болест“. Някои даже не се колебаят да наредят автора сред най-великите личности на епохата. Тук-там вече се чуват гласове, че той ще има шанс и за Нобелова награда. Обаче това отличие получава лоши отзиви в печата на СССР още с присъждането му през 1933 г. на големия руски писател Иван Бунин, емигрант във Франция, от цялото творчество на когото лъха носталгия по някогашна Русия. Ако двацет и пет години по-рано тази типично капиталистическа награда, присъдена на автор с традиционен стил, е предизвикала презрение в страната, където той вече не живее, то съвсем друго е отношението на съветските ръководители по отношение на един другар писател, чийто талант носи риска да бъде използван срещу режима в произведение с двусмислени намерения. Това раздражение сред мислещите глави в Кремъл изглежда още по-оправдано, като се има предвид, че през същата епоха в Русия съществува друг виден писател, Михаил Шолохов, който също е обрисувал смутовете на революцията в романа си *Тихия Дон*. Но

скромният произход на този конкурент и неговите леви политически убеждения гарантират верността му на пролетарската кауза. Наистина, в Русия се шушука, че той е измъкнал половината от книгата си от ръкописа на казашкия писател Фьодор Крюков и че даже повече или по-малко е плагиатствал от него. Но това са само перфидни инсинуации и никой няма да се осмели да ги задълбочи, дотолкова Шолохов е „идеалният образ“ за получаването на една съветска Нобелова награда. За нещастие господата от Стокхолм упорито се дърпат. Те са се залепили за Пастернак като мухи върху гърне с мед. Какво да се прави, ако най-безумните прогнози се потвърдят и журито се остави да бъде омаяно, като увенчае „писател“, който е нежелан за някои от най-видните си сънародници?

Всички мозъци от Министерството на културата кипят. Неговият директор Поликарпов е извън себе си. На 21 октомври 1958 г. той информира отдела по пропагандата, че без да чакат развитието на тези уж литературни слухове, трябва да се публикува „колективна декларация на най-прославените съветски писатели, която да окачестви присъждането на Нобелова награда на Пастернак за враждебен акт по отношение на тяхната страна“. Освен това, ако за беда това предупреждение не постигне никакъв ефект, ще трябва „да бъде убеден Пастернак да се откаже от тази награда, която очевидно е насочена срещу интересите на Родината му“.

Напразни усилия. На 23 октомври 1958 г. Нобеловата награда пада като гръм на главата на Пастернак. Той тъкмо е завършил нова лечебна почивка и току-що е излязъл от болницата, когато трябва да се изправи пред грижите, които му създава тази неочаквана известност. Той би желал да се гордее с нея заради самия себе си и заради страната си, но накъдето и да се обърне, среща само лъжи и недоразумения. Поканен официално да замине за Стокхолм, за да получи наградата си както повелява традицията — от ръцете на краля, отначало той смята, че е задължен да направи тази визита на благодарност и куртоазия. Но в същия ден Президиумът на Централния комитет заявява, че за „другарите писатели“ този жест на Шведската академия е проява на враждебност към СССР и че това е маневра, предназначена да разпали Студената война между двете страни. Но междувременно Пастернак вече е благодарил на постоянния секретар на Шведската академия Андерс Ойстерлинг за честта, която по този начин е оказана на Русия.

„Безкрайно признателен, трогнат и смутен съм“, се казва в телеграмата му, написана на английски. Той даже си позволява да даде интервюта на няколко западни журналисти. Необмислена постъпка, от която почти веднага се възползват враговете му. Радио Москва съобщава, че „присъждането на Нобелова награда само за едно-единствено и посредствено произведение, каквото е *Доктор Живаго*, е политически акт, насочен срещу СССР“. Тонът е зададен, кучетата са развързани: отсега нататък и най-последният вестникар се смята за задължен да плюе върху този, който е изградил славата си върху осмиването на Родината си. В статия на две страници *Литературная газета* опозорява автора и мимоходом цитира член на редакционната колегия, според когото *Доктор Живаго* „е животът на един злобен дребен буржоа, който ненавижда руския народ“. Това е, се казва по-нататък, „дребнаво, незначително и злобно произведение; едновременно снобско, книжовно и яростно“.

Олга Ивинская, която изчита цялата преса преди Борис, се радва да види неговото безразличие пред такъв поток от оскърбления. Като прегледа вестниците с отсъстващ поглед, той веднага след това се затваря в мълчание, чиято причина е трудно да се отгатне: дали е израз на морално превъзходство или на доброволно мъченичество? Може да се помисли, че, докато е пишел книгата си, е знаел за всички удари, които го очакват след публикуването ѝ, и че това наказание по някакъв начин е част от „общата цена“ на произведението.

В тази надпревара за опозоряването му, най-трудно ще му бъде да запази хладнокръвие на 27 октомври 1958 г., понеделник. В този ден „случаят Пастернак“ трябва да бъде разгледан на сесия на всички съюзи на съветските писатели. Още същия следобед, като взема думата пред десетки събрата, които не крият враждебността си, той им заявява, че с написването на *Доктор Живаго* никога не се е стремил да очерни родината си, че, ако му бяха казали, той е щял да приеме да преразгледа един или друг пасаж, че не се смята за „паразит“ сред народа, че нищо няма да го застави да се откаже от честта да бъде лауреат на Нобеловата награда и че освен това е готов да даде парите във фонда на „Съвета на мира“. Като оправдава по този начин своето поведение, Пастернак завършва: „Аз не очаквам от вас справедливост, вие можете да ме разстреляте или да ме изпратите на заточение, да

направите всичко, каквото си искате. Но ви призовавам да не бързате. Това няма да допринесе с нищо за щастието ви, нито за славата ви“.

Тъй като е изслушан в почтителна тишина, Пастернак може да сметне, че временно е удържал победа. Но на другия ден, 28 октомври 1958 г., *Литературная газета* излиза с огромно заглавие: „Отношението на Пастернак, член на Съюза на писателите на СССР, е преценено като неподобаващо на положението на съветски писател“. И с по-малки букви: „Резолюция на Президиума на Съюза на писателите на СССР. Той (Пастернак) се превърна в оръдие на буржоазната пропаганда (...). Той скъса последните връзки със страната и народа й. (...) Имайки предвид неговото предателство към съветския народ, към социализма и прогреса, (Президиумът) *лишава Борис Пастернак от качеството му на съветски писател, като го изключва от Съюза на писателите на СССР*“. Борис Пастернак очаква това, но се вбесява от безсилна болка. От своя страна, главният редактор на месечното списание *Новый мир* — поетът Александър Трифонович Твардовски, атакува отново, като сравнява „рenegата“ Пастернак с Юда и завършва статията си с тази убийствена фраза: „Безславен край очаква също и възкръсналия Юда *Доктор Живаго*, и неговия автор, който ще получи презрението на народа“.

Измъчен докрай, Пастернак си казва, че залага спокойствието, щастието, живота си заради жалкия въпрос за почетно отличие, присъдено му от страна, в която той даже не е стъпвал. Не е ли това върхът на абсурда? Не е ли дошло време да се подчини на изискванията на действителността? На 29 октомври, въпреки че предния ден е рендосван в пресата както обикновено, той се представя пред Олга Ивинская с решително изражение на лицето и ѝ съобщава, че, тъй като във вестниците широко са отразени острите реакции на общественото мнение, той преценява, че е дошъл моментът да се опита да се помири с всички. След като размислил, предпочита — казва той — да му се сърди Комитетът за Нобеловите награди, отколкото цяла Русия. С други думи, ще се отметне от думите си и ще се откаже от наградата. Едновременно смутена и възмутена, Олга Ивинская го умолява да не прави нищо такова. Ако постъпи така, заявява тя, ще означава, че се отрича от дълбоките си убеждения и ще разочарова истинските си почитатели. Но Борис, малко посрамен, признава, че вече е изпратил телеграма в Стокхолм и ѝ показва текста,

предназначен за Андерс Ойстерлинг: „Като се има предвид смисълът, който това отличие придоби сред моите сънародници, аз желая да се откажа от незаслужената награда, която ми беше присъдена. Не се обиждайте от доброволния ми отказ“.

Докато, без да обръща внимание на това закъсняло „разкаяние“, Московският градски комитет на Партията продължава да изобличава „нелоялните машинации на Пастернак срещу съветския народ, мира и социализма“ и одобрява изключването му от Съюза на писателите, започват да пристигат многобройни писма от международния ПЕН-клуб, от писатели от Париж, Лондон и Вашингтон, защитаващи невинността на този прославен жертвен агнец. Тази намеса от чужбина още повече разпалва дебатите. Враждебни манифестации на студенти и работници, непрекъснати обири на дачата на ренегата, подозрителни сбирки около дома му в Москва — всичко това кара Пастернак да бъде внимателен. По време на митинг на комунистическата младеж, Комсомола, някой си Семичацки сравнява Пастернак със свиня, която няма уважение даже към мястото, където яде и където спи, и иска той да емигрира в „капиталистическия рай“. „Сигурен съм, че нито общественото мнение, нито правителството ще се възпротивят!“ — заключава той сред аплодисменти.

Притиснат да се разкайва, Пастернак се решава да се обърне с молба към Хрущов: „От думите на другаря Семичацки разбрах — пише той — че правителството няма да се противопостави на заминаването ми от СССР. Това е невъзможно за мен! Аз съм свързан с Русия по рождение, с живота и с работата си. Не си представям съдбата си разделена на две — в нея и извън нея. Колкото и да са големи грешките и заблудите ми, не можех да си представя, че ще се окажа в центъра на такава раздута политическа кампания около моето име на Запад. Когато научих за това, информирах Шведската академия за моя доброволен отказ от Нобеловата награда. Да напусна страната си за мен е равносилно на смърт и затова ви моля да не вземате по отношение на мен тази крайна мярка“.

Едва подписаното от Пастернак писмо заминава и Олга Ивинская започва да се самообвинява, че не е могла да го разубеди да не се моли толкова смирено за милост. За нея той е от раса, различна от тази на всички тези шпиони, всички тези бюрократи и всички тези политици. Той е чистотата и щедростта, а те са мерзостта и калта. Между тях не може да съществува общ език. Кой най-сетне ще разбере, че при цялата твърдост на принципите си Пастернак е човек на постоянната искреност. „Не трябваше да се изпраца това писмо — ще пише тя в своите *Спомени*. Не трябваше! Но беше изпратено. Това е моя грешка.“ В течение на няколко седмици Хрущов си прави оглушки. Но противниците на Пастернак са упорити. Този път Генералната асамблея на Съюза на московските писатели иска да прояви своята язвителност. Събраните в залата осемстотин делегати гласуват единодушно резолюция, която изисква от правителството „предателят Пастернак“ да бъде лишен от съветско гражданство и изведен извън границата, със забрана да се връща. Тази резолюция веднага е отпечатана в *Литературная газета* под заглавието *Гняв и възмущение*. Разбира се, в случая става дума за гнева и възмущението на читателите на вестника от снизходителността на обществените власти към такъв подлец като Пастернак. А *Правда* публикува писмото на Пастернак до Хрущов, придружено с официален коментар на ТАСС: „В случай че той (Пастернак) поиска да напусне окончателно Съветския съюз, чието общество и народ оклевети в своето антисъветско творение *Доктор Живаго*, правителствените органи няма да му създават никакви пречки. Ще му бъде дадена възможност да напусне границите на Съветския съюз и да вкуси лично «удоволствията на капиталистическия рай»“.

С други думи, властта все още се колебае да се произнесе и предлага на Пастернак много притеснително status quo в очакване на ситуация, която повече да отговаря на желанията на „народа“. Разбира се, между купищата обиди, които Олга Ивинская сортира всеки ден с нарастващ страх, има и много писма от почитатели. Но Пастернак усеща, че вече едва се крепи в Русия. Междувременно нелегално се появява пиратско копие на романа на руски, което има известен успех в нелегалност. След това „Фелтринели“ пуска интегралната версия на руски въз основа на ръкописа, който все още притежава. И този път Пастернак се уплашва, че, разпространена на собствения му език,

неговата книга ще му навреди повече от всички преводи, взети заедно. За да се освободи от ежедневните си опасения, той написва стихотворение изповед, озаглавено *Нобеловата награда*, което започва така:

*Я пропал, как зверь в загоне
Где-то люди, воля, свет,
А за мною шум погоны,
Мне на волю хода нет.*

*Тёмный лес и берег пруда
Елы сваленной бревно.
Путь отрезан отовсюду.
Будь что будет, всё равно.*

*Что же сделал я за пакость,
Я убийца и злодей?
Я весь мир заставил плакать
Над красой земли моей.*

*Но и так, почти у гроба,
Верю я, придёт пора —
Силу подлости и злобы
Оделеет дух добра.*

Тази жалба на вечно неразбран, той пуска най-напред в превод на английски в *Морниг пост*, след това на руски в американски вестник, в Ню Йорк. Но международната известност на Пастернак е станала толкова смущаваща, че през февруари 1959 г. по повод визитата в Москва на министър-председателя на Великобритания Харолд Макмилан, Хрущов, чието недоверие към толкова неконтролируемия автор не е намаляло, търси начин да отдалечи от столицата този злополучен нобелист. Идеалното решение е намерено от съпругата на Пастернак, съобразителната и действена Зина: те двамата ще заминат в любимата им Грузия, за да забравят до Нина Табидзе, която ги кани там, политическата и литературната връва.

Далеч от Москва и обичайните си главоболия, Пастернак наистина се наслаждава на няколко дни отдих. Но откакто неговата книга е публикувана и получила кръщение, той се чувства трагично бездействен. До този момент тази творба заема целия му хоризонт и всеки нов ден той има само едно опасение, да не би болест или смърт да му попречат да я завърши. И ето че се е отървал едновременно от страховете си, от надеждите си, от работата си и от смисъла на съществуването си. Пред него вече няма нищо: нито ръкопис в процес на работа, нито сериозен проект. Едновременно щастлив и ограбен, той използва своята „твърде дълга ваканция“, за да се разхожда със съпругата си и с Нина Табидзе, да ги развлича, като им разказва спомените си за една нелегална Нобелова награда. Но когато крадешком наблюдава съпруга си, Зина започва да се тревожи от неговата бледност. При завръщането им в Переделкино тя настоява да го прегледа лекар. Той отказва; бърза да започне работа. В главата му се върти една идея. Действието ще се развива по времето на реформите на Александър II и ще описва последствията от премахването на крепостничеството. Той вече има заглавието: *Сляпата красавица*. Възбуден от сюжета, той работи така трескаво, че му се струва, че се подмладява. За да направи необходимите справки, взема назаем от библиотеката на Почивния дом на писателите много исторически книги, които занася със себе си на дачата в Переделкино и си вади очите над тях до малките часове на нощта. В тази драма, според него, ще има наченки на социалната еволюция на Русия и преклонение към издръжливостта на руската душа, устояваща на всички промени. За да оживи споровете на главните действащи лица — едните от Запада, другите — славянофили — той даже замисля да въведе в пиесата персонажа на Александър Дюма, който пътува из страната през миналия век.

Докато той се забавлява със своите „марионетки“, Зина го умолява да щади силите си. Той ѝ отговаря с все по-голямо упорство, че решително иска да завърши тази пиеса, че това е вече въпрос на дни и че във всеки случай той предпочита да умре на работната си маса, отколкото в болницата. В писмо до Жаклин дьо Поаяр той говори за пръв път за това: „Ако е рекъл Бог да съм жив дотогава, ще завърша

драмата, а ако я завърша, тогава ще имаме много работа, мероприятия, срещи (...) още по-широки от тези, които съставят базата на *Доктор Живаго* (...). Приближавам се към прага на зараждаща се реалност, тази на пълното освобождаване от *Доктора* и негови действия, от всичко, свързано с него, не в смисъл на неговата репутация, а напротив, в смисъла на изместването му от една творба, която ще го продължи и задълбочи“. В същото писмо той наемква за условията за уреждане на правата му относно многобройните преводи на неговия роман и на стиховете му зад граница. Макар и да се е отказал от паричната сума на Нобеловата награда, той не иска да позволи да загуби нормалните си литературни доходи и натоварва Жаклин дьо Поаяр да се грижи за редовността на изплащанията на хонорарите. Той разчита на нея тя да задължи издателя, който и да е той, да му изпраща на „тримесечие“, „четири пъти годишно“ „суми, подобни на тези, които вече ми бяха предавани от ваша страна през лятото от любезната жена, кавалеристката Д.“.

Тази странна „кавалеристка Д.“ е всъщност някоя си мадмоазел Дуров, прапраплеменница на една героиня от Наполеоновите войни от руска страна. Несъмнено тази приятна личност е имала обичай да оказва услуги на приятели, като пренася без контрол пари през границата. Благодарение на това „уреждане“, Пастернак оценява, че вече нито той, нито семейството му имат непреодолими финансови затруднения. Той даже възнамерява да напуска от време на време бърлогата си и отново да стане, ако не светски човек, то поне общителен.

Със силата на добротата и убеждението Зина успява да го накара на 11 септември 1959 г. да я придружи на концерт на Нюйоркския филхармоничен оркестър под диригентството на Ленард Бърнстейн. Представен на маестрото и след като го поздравява под аплодисментите на залата, той се оттегля с потайното изражение на пакостник. Самата гледка на тълпата го ужасява: той бърза да се върне у дома, отново при работната си маса, при тишината и своята *Сляпа красавица*. Понякога той казва, че *Сляпата красавица* е символ на Русия, която толкова дълго време е забравила своята красота и своето велико предназначение. Той би искал да завърши пиесата преди зимата. Първите есенни студове предизвикват неговото неразположение. От ден на ден му е все по-трудно да хване перото.

Разбира се, в моменти на голяма умора може да се ободри, като си припомни, че точно в този момент неговият сборник поеми *Разведряване* се публикува на руски в Париж и че един театър в Стокхолм се готви да закупи правата за *Сляпата красавица*, дори преди още той да е завършил последното ѝ действие. Но поради натрупването на почетните му успехи или може би именно поради тях, внезапно той изпитва нежелание за каквото и да е допълнително усилие. Неговата загуба на енергия, световъртежите му, задъхването му изострят нервността му, която е станала болестна. Когато разбира, че след като е скъсал с бившата си любовница Олга Ивинская, той продължава да поддържа с нея отношения на нежно приятелство, съпругата му язвително го укорява. Но на нея ѝ е прекалено жал за него и докато го обвинява, го съжалява. Обаче при едно бурно обяснение той признава вината си и обещава на Зина, че тя никога вече няма да има причини да се оплаква от него. Съпругата се успокоява. Облакът се разсейва. Но Борис става все по-зле. Този път обезумялата Зина е готова да му прости всичко както от миналото, така и за в бъдеще, само да оздравее. До леглото на болния се редуват лекари. Правят му всевъзможни вземания на кръв, всякакви анализи, всички препоръчани от науката електрокардиограми. В края на тези резултати Зина с изумление научава, че Борис страда от остър двустранен инфаркт. Прикован на легло в Переделкино, над него ден и нощ бдят болногледачки на Литературния фонд. Когато се чувства в състояние да държи молив, той надрасква няколко нежни думи за „другата“ и дежурните болногледачки тайно доставят тази бележка на скъпата Олга Ивинская, която се е закълел на Зина да не вижда повече. По всяко време от дачата в Переделкино измамно заминават плачевни бюлетини за здравето: „Олга, вчера вечер бях спокоен, бях добре и даже малко останах легнал по гръб. Но нощта беше ужасна“. Или пък: „Олга, грижите за мен стават все по-сложни и по-трудни. Нямам повече сила да разсейвам тревогите ти“. Или: „лекарят идва (...). Трудно ми е да си представя, че такава болка, която е постоянна като забит трън, е дело на сърце, което — трябва да признаем — беше много, много занемарено“. В четвъртък, на 5 май 1960 г., Олга настоява той да замине да се лекува в санаториум, близо до Москва, където ще има на свое разположение всякаква медицинска помощ. Той с отчаяние обяснява: „Олга, любима, аз нямам сили да се обръсна; бръсначът ми

пада от ръцете поради болката в плешката и най-простите функции на моя организъм са забавени и прекъснати поради същите причини; и в това състояние, когато не могат да ме пренесат до града, за да ми направят рентгенова снимка, как да се завлека в почивен дом близо до Москва? (...) Обективните показания (кардиограми и т.н.) позволяват да се мисли, че оздравявам. Вече се чувствам малко по-добре (...). Пиша, като през цялото време усещам ужасни болки, които започнаха от първите редове на това писмо. Сигурен съм, че няма да умра от това (...). Ако действително бях на смъртно легло, щях да настоявам да те накарат да дойдеш (...). Спирам да пиша, имам сърцебиене, което става все по-силно“.

Като се досеща в какъв сантиментален смут се намира той, когато всеки момент може да умре, Зина най-сетне му казва, че ще помоли Олга Ивинская да дойде при него. Какво не би направила, за да облекчи последните мигове на съпруга си? Тя даже се шегува с някогашната си ревност. „Сега ми е все едно, мога да я оставя да влезе заедно с петдесет кралици на красотата!“ — казва тя на Борис с извинителна гримаса. Не е ли удивително, че в руския език един-единствен глагол — *жалеть* — означава едновременно „ожалвам“ и „съжалявам“? Когато някой ожалва или съжалява една жена, че я е оставил, една и съща дума идва на езика на виновния. Но Пастернак още веднъж се отказва от това разрешение за последния момент. За сметка на това моли Зина да му вчеше косата, като внимава за пътя отстрани. Зина остава зад вратата, докато на Борис му правят кръвопреливане. Като я вижда отново, лекарят ѝ дава да разбере, че краят е близо! „Не мога да го спася — казва той — това е белодробен кръвоизлив.“

Разположил се в дъното на кревата си, Борис вече не се съмнява, че е на прага на непознатата и черна нощ, за която толкова е мечтал, когато се е бунтувал срещу многобройните безумия на живота си. Понякога си мисли за странностите на своя темперамент, които твърде често поради милосърдие са му пречели да скъса с някоя, станала второстепенна, отминала страст. Той си припомня своя баща, който набожно е пазел в един ъгъл на ателието първите си картини, скици без стойност, които разглеждал отново от време на време с носталгична нежност, сякаш за да измери изминатия път. Дали при Борис това не е атавизъм на сърцето? Въпреки че обича Зина, той не

жертва заради нея Олга. След като е обичал поезията, не поиска да се откаже от нея, когато написа роман в проза. Привлечен в своето юношество от порива на младата болшевишка революция, той не се поколеба да я очерни, когато тя показа истинското си лице. А при това не е нито непостоянен, нито слабоволев. Не се бои да се злепостави заради идеите си. Просто това, което за него е на първо място, е писането. Когато изписва върху хартията дума, той влага в това цялата си душа, докато когато говори, не се доверява на интонациите на гласа си. Именно заради това като замлъкне завинаги, той няма да лиши никого от собствената му истина. Внезапно съдбата на незавършената му пиеса, на последния му сборник стихотворения, на договорите му с издателите, на международната му известност, всичката тази бъркотия отстъпва на заден план. Дали е истински лауреат на Нобеловата награда или незначителен кърпач — важно е не какво е правил вчера, а това, което ще стане днес. С едва доловим глас той моли да го оставят насаме със съпругата му. И пред Зина, която не го изпуска от очи, той измърморва: „Аз обичах живота и обичах теб. Но напускам живота без никакво съжаление. Има много грозота не само у нас, но и в целия свят. Каквото и да става, аз не бих могъл да се примиря с това“.^[1] После, след като е целунал жена си и благословил децата си, той се оставя в ръцете на болногледачките: бутилките с кислород и всякакви инжекции безсмислено забавят агонията на болния. На 30 май 1960 г. нощта е неподвижна, равнодушна, потискаща. Борис Пастернак диша на пресекулки. Но тук ли е той все още? В единайсет и двайсет, когато все още мърда устните си, от устата му не излиза никакъв звук. Смъртта му е отнела думата, вече може да се защити само с устни. Току-що е направил седемдесет години.

[1] Борис Пастернак: *Второ раждане. Писма до Зина*. — Б.а. ↑

VII

НЕПОКОРНИЯТ ПОКОЙНИК

Макар земният живот на Борис Пастернак да е приключил, неговата неподвластна на времето съдба продължава. Даже трупът му създава затруднения. След като измива и облича тялото му с помощта на болногледачките, Зина го полага върху леглото и се вдълбочава в молитва, въпреки че не е особено вярваща. На другия ден никой вестник не съобщава за смъртта на писателя. Събитието не е „актуално“. Но все пак новината се разпространява от ухо на ухо толкова бързо, че на 2 юни, денят на отнасяне на тялото, цяла Русия знае. Литературният фонд изпраща венец с възможно най-малко компрометиращ надпис: „На члена на Литфонда Борис Леонидович Пастернак, от неговите другари“. Няма религиозна церемония. На гробището се е събрала значителна тълпа. Ритуалът на сбогуването над гроба се провежда в тишина и вгълбеност. Обаче дори и мъртъв, Борис Пастернак остава подозрителен за съветската полиция. На 4 юни 1960 г. Министерството на културата публикува рапорт за „погребението“ на този неизтощим покойник. Чуждестранната буржоазна преса — се казва в описанието на церемонията — се опита да си послужи с болестта и смъртта на Пастернак, за да предизвика антисъветски реакции в общественото мнение. На 2 юни, близо петстотин души, между които сто и петдесет до двеста очевидни представители на старата интелигенция, се бяха събрали за погребението, което по волята на Пастернак се състоя в гробището на Переделкино. Имаше почти толкова младежи, между които и малка група от Института по изкуствата, от Института по литература и от Московския университет. След като споменава много сдържаната реч за писателя на философа историк Валентин Асмус, материалът описва внезапния протестен гняв, обхванал част от присъстващите. „В тълпата се надигна вик — продължава Перов, заместник-директор при Министерството на културата — «Искам да говоря от името на работниците!». След това един млад малоумник започна да крещи приблизително следното: «Не

дадоха на Пастернак да публикува книгата си в нашата страна! Нито един съветски писател не можа да достигне такива върхове!». Петнайсетина души, които се намираха около него, започнаха да аплодират, но като цяло присъстващите не посрещнаха много добре тази намеса. Една жена с дете на ръце извика: «Наистина странен писател! Той се обяви срещу съветската власт!». Повечето хора напуснаха гробището със замислени физиономии. До гроба остана само една малка група младежи. Те четеха стихове, посветени на Пастернак, но без политически намеци. (...) Въпреки това, необходимо е да се обърне внимание на Съюза на писателите и на Министерството на културата върху необходимостта да се усили образователната работа сред младежта, част (малка) от която, критично настроена, се опитва да превърне Пастернак във велик неразбран човек на изкуството на своята епоха.“

В момента, когато вече затвореният ковчег ще бъде спуснат в гроба, камбаните на църквата *Преображение* започват да бият. Несъмнено, както отбелязва Олга Ивинская, това е само съвпадение, тъй като така призовават няколкото вярващи на вечерня. Но ужасен, разпоредителят започва да вика: „Бързайте. Това е началото на нежелателна демонстрация!“. И наистина, докато първите шепи пръст падат върху ковчега, се чуват отделни гласове около ямата: „Слава на Пастернак!... Сбогом, ти най-велик от всички нас! Осанна!... Слава! Слава!“. Олга Ивинская е едновременно и възхитена, и разтревожена от тази ненавременна популярност на Пастернак. Докато законната вдовица Зина има право на съдържано уважение от страна на властите, Олга не се чувства вече в безопасност от нови неприятности. Преди няколко дни много любезни представители на Министерството на културата са я посетили и са я разпитвали за средствата ѝ за съществуване, докато е бил жив Пастернак и след като вече го няма. Не се ли готвят да я обвинят, че е служила за посредник между Борис и чуждестранните издатели за уреждане на авторските му права? Това е също много удобен начин да стоварят върху нея цялата отговорност за антисъветското престъпление, каквото *Доктор Живаго* все още представлява! Предположенията ѝ са верни: КГБ не си губи времето в безсмислени обиски. С един удар внезапно отвеждат и Ивинская, и дъщеря ѝ Ирина. И двете са арестувани, закарани в Лубянка и трябва да отговарят по обвинение за трафик на валута. За Олга Ивинская това

е мерзко и смехотворно повторение на драмата, която е преживяла преди единайсет години, когато е била обвинена, че е злият гений на писателя, готов на всичко, за да ѝ се хареса. Доказателствата на съдебния следовател са бетон. Неговите критики се прибавят към тези на бившия генерален секретар на Съюза на писателите Алексей Сурков. Според него случаят е прозрачен: със своята наивност на поет Пастернак се е поддал на гибелните съвети на любовницата си — професионална авантюристка, която го е накарала да напише *Доктор Живаго* и да го публикува в чужбина, за да се обогати лично тя. Отричанията на Олга Ивинская и на дъщеря ѝ не смущават следователите. Воденият при закрыта врата процес е проведен с грубо незачитане на човешките права. В края на съдебното заседание Олга Ивинская е осъдена за пореден път на осем години заточение в лагер, а дъщеря ѝ Ирина — на три години.

Ето че и двете са в затворнически фургон на път за ледената самота на лагера Тайшет, в Сибир, откъдето са прехвърлени в друг лагер, в Молдавия, за да продължат да излежават присъдите си.

Разбира си, това абсурдно продължаване на „аферата Пастернак“ е оценено в чужбина като доказателство за нечовешкия и анахроничен догматизъм, който властва в СССР. През януари 1961 г. различни членове на ПЕН-клуба, между които генералният президент на английския ПЕН-клуб Дейвид Карвър и писателят Грeъм Грийн, пишат и телеграфират на Алексей Сурков с искането спешно да се намеси пред правителството за освобождаването на Олга Ивинская и дъщеря ѝ. Отговорът на Сурков от 24 януари 1961 г. е: „Съюзът на съветските писатели не вижда никаква причина, нито морална, нито законова, да изисква освобождаването на Олга Ивинская и нейната дъщеря (...). Ние намираме за странно, че ПЕН-клубът и Дружеството на писателите в Лондон говорят с такава лекота и толкова решително в защита на най-обикновени авантюристките, които нямат нищо общо с литературата, без да се опитат да разберат кои са те и за какво са осъдени“. Тъй като Дейвид Карвър продължава да настоява, получава в отговор поток от оскърбителни и цинични твърдения за двете

нещастнички. Възмутен от толкова много злонамереност, този път на мястото на генералния секретар на английския ПЕН-клуб възражение отправя Серджо д'Анджело, споменат мимоходом в клеветническия пасквил. То е язвително: „Смъртта на Пастернак не бе достатъчна, за да засити вашата ожесточеност, която сега с помощта на хули и клевети изливате върху две беззащитни жени, които при това са тежко болни — пише той. — Отсега нататък няма повече да си правя илюзии, че вие сте в състояние да преразгледате отношението си, да дадете доказателство за хармония и човечност. Но и вие, от ваша страна, не си правете повече илюзии, че сте приключили със случая Ивинская: твърдата решимост на всички цивилизовани и почтени хора няма да ви позволи да го приключите, докато не бъде раздадена справедливост“.

Въпреки потока от писма, телеграми и статии в защита на Олга Ивинская и на нейната дъщеря Ирина, които идват от чужбина, те са освободени чак след като излежават половината от присъдата си и ще бъдат реабилитирани от Върховния съд едва след преразглеждане на досиетата им на 2 ноември 1988 г.

За сметка на това веднага след смъртта на съпруга си Зина Пастернак получава право на грижи от страна на Централния комитет на Съюза на съветските писатели. В това литературно общество се надигат някои гласове, които изтъкват напредналата възраст на вдовицата (шейсет и девет години), разклатеното ѝ здраве и пълната липса на доходи. Веднага съветските власти правят постъпки в Италия. Последните трудности, свързани с авторските права на Пастернак в чужбина, се уреждат много бързо за най-голямо задоволство на Зина Пастернак и семейството ѝ.

Вследствие на някакъв странен обрат в мисленето приближените на правителството отскоро се питат дали не са сбъркали, като са се настървявали така срещу един писател, чиято книга с право или не им е изглеждала подривна. Те смятат, че политиците от предишната генерация са били поразени от слепота, дължаща се на общата атмосфера на времето, и че сега цялата днешна интелектуална Русия плаща за грешките на неколцина бесни привърженици на вчерашния ден. Няма ли — ако продължават да презират Пастернак — да станат за присмех на Европа, която навремето им завиждаше за Пушкиновците, Гоголевците, Толстоевците, Тургеневците, Достоевците, Чеховците — на тяхното литературно наследство? За

първ път и общественото мнение догонва по бързина политиците. За няколко години репутацията на Пастернак сред читателите укрепва. Изданията на произведенията му на руски се умножават, неговите стихотворения се изучават в училище, цитират го на всяка стъпка. Неусетно вчерашният ренегат става литературен маяк, равен на най-великите.

Идването на власт на Горбачов, настъпването на перестройката и на гласността, или с други думи, „преустройството и прозрачността“ в политиката ускоряват захласа на публиката от автора, който довчера беше величествено пренебрегван.

Наистина, на 30 април 1985 г. група съветски писатели, след като си дава сметка за грешките на предишните правителства в оценките им за творчеството на Пастернак, изпраща колективно писмо до Михаил Горбачов, който тогава е член на Политбюро, за създаването на музей на Пастернак. „През 1990 г. ще бъде стогодишнината от раждането на големия руски поет Пастернак — се казва в документа. — Тази паметна дата ще бъде широко чествана в нашата страна и в чужбина (...). По мнението на всички, неговото творчество е едно от съкровищата на световната култура. От смъртта му през 1960 г. гробът и домът му в Переделкино са се превърнали в места за поклонение за съветските и чуждестранните читатели (...). Поради ремонт домът му бе заключен и неговата съдба трябва да се реши тези дни. Според нас ще бъде жалко да не се възползваме от тази възможност, за да основем музей на Пастернак. Неговите наследници са готови да отстъпят всичко безвъзмездно на държавата, ако се създаде музей.“

Въпреки че разрешението е дадено незабавно, за да се „отговори на желанията на общественото мнение“, след многобройни пречки, дължащи се на административни усложнения, музеят ще отвори врати едва пет години по-късно, през февруари 1990 г.

Музей на Пастернак! Несъмнено, ако по някакво чудо той можеше да се върне на Земята и ако можеше да посети това посветено на паметта му светилище, Борис Пастернак щеше да се усмихне горчиво при вида на всички тези познати предмети, които се опитват да пресъздадат живота му, когато всъщност те вече нямат никакво значение и никаква стойност, тъй като него вече го няма, за да ги стопли с докосването на ръката и на погледа си. Това мистериозно съучастничество между хора и предмети, между одушевеното и

неодушевеното, между личната участ и съдбата на света, това усещане, че си понесен като мушичка в същия подвижен поток, както и падащия от дървото лист, това изначално сливане с природата, това именно искаше да изрази той в прозата си, както и в своите стихове. Но в студената и подредена с етикети експозиция на неговото минало в превърнатата в музей и отворена за тълпата дача в Переделкино, той не би открил и най-бегла следа от тази философия.

Но всъщност, дали неговите съграждани харесваха и харесват все още в *Доктор Живаго* точно тази концепция за поетичен пантеизъм пред земята и историята? Не ценят ли те автора не толкова заради идеята му за универсална хармония, колкото заради куража да се осмели да се изправи въоръжен единствено с перото си и със съвестта си на писател срещу ордите на полицията, на шпионите, на функционерите на Партията, натоварени да го накарат да замлъкне на всяка цена? Не му ли се възхищават повече заради характера му, отколкото заради таланта му? С най-добри намерения хората го превърнаха в защитник на свободната мисъл, изложена на нападките на насието и на лъжите на потисничеството, когато той вярваше, че преди всичко е пророк на нов начин да се оценява животът. Не се ли лъжат по отношение на истинското послание на неговите герои? В ледената скръб на Отвъдното не страда ли Пастернак заради ласкателната двусмислица, на която и сега е обект? Но по всяка вероятност, сред всички знаменити хора, даже и между тези, които се перчат в речниковите издания, не съществува нито един, за когото да може да се твърди, че посмъртната му слава не се дължи на недоразумение.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Pasternak Boris. *Le Docteur Jivago*, Gallimard, 1958.
2. Pasternak Boris. *Correspondance avec Eugenia 1921-1966*, Gallimard, 1996.
3. Pasternak Eugene. *Matériaux pour une biographie de Boris Pasternak*, Moscou, 1889.
4. Pasternak Boris. *Seconde Naissance. Lettre a Zina*, suivie de *Souvenirs par Zinaïda Pasternak*, Paris, Stock, 1999.
5. Pasternak Boris. *Lettres a mes amies françaises 1956-1960*, Paris, Gallimard, 1994.
6. Pasternak Boris et Freidenberg Olga. *Correspondance, 1920-1940*, Paris, Gallimard, 1987.
7. Ivinskaia Olga. *Otage de l'éternité. Mes années avec Pasternak*, Paris, Fayard, 1978.
8. Pasternak. *Lettres aux amis géorgiens*, Gallimard.
9. Rilke-Pasternak-Tsvetaeva. *Correspondance à trois, été 1926*, Paris, Gallimard, 1995.
10. Chentalinski Vassili. *La Parole ressuscitée (dans les archives littéraires du K.G.B.)*, Paris, Robert Laffont, 1993.
11. *Le dossier de l'affaire Pasternak* (Archives du Comité central et du Politburo), Paris, Gallimard, 1994.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.